

Серія «Історія ВНМУ ім. М. І. Пирогова»

СТЕЖИНА, КАРБОВАНА ДОЛЕЮ

**Біобібліографічний покажчик
до 100-річчя
Білика Василя Даниловича**

Вінницький національний медичний університет
ім. М. І. Пирогова
Наукова бібліотека

Серія «Історія ВНМУ ім. М. І. Пирогова»

СТЕЖИНА, КАРБОВАНА ДОЛЕЮ

Біобібліографічний покажчик
до 100-річчя
Білика Василя Даниловича

Вінниця, 2023

УДК 016:929:61(477.44-21)

С 79

Укладач: Юрчишина О. А., завідувач сектору
красзнавчих видань

Редактор: Сухарева Л. В., бібліотекар І категорії

Технічна підтримка: Кокус В. В., головний бібліотекар

Відповідальна за випуск Кравчук Н. М., директор
наукової бібліотеки

С 79 Стежина, карбована долею : біобібліогр.
покажч. до 100-річчя Білика Василя Даниловича
/ уклад. О. А. Юрчишина ; ред. Л. В. Сухарева ;
техн. підтримка В. В. Кокус ; відп. за вип.
Н. М. Кравчук. – Вінниця, 2023. – 124 с. : фот. –
(Серія «Історія ВНМУ ім. М. І. Пирогова»).

Видання присвячене 100-річчю від дня народження Василя Даниловича Білика, професора, ректора (1974–1988), завідувача кафедри нервових хвороб (1977–2005) Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. Покажчик містить його науковий доробок, матеріали про його професійний та життєвий шлях. Інформація стане в нагоді науковцям, студентам, красзнавцям, бібліотечним працівникам та всім, хто цікавиться історією медичної науки і освіти рідного краю.

УДК 016:929:61(477.44-21)

ВІД УКЛАДАЧА

Біобібліографічний покажчик «Стежина, карбована долею» присвячено 100-річчю від дня народження Білика Василя Даниловича, доктора медичних наук, професора, ректора (1974–1988), завідувача кафедри нервових хвороб (1977–2005) Вінницького державного медичного інституту. Видання створено на знак пошанування мудрого й висококомпетентного керівника, відомого науковця, наставника та вчителя для декількох поколінь неврологів, талановитого лікаря, високоінтелектуального українського інтелігента-патріота. Василь Данилович зробив вагомий внесок у розбудову й розвиток навчального закладу, медичної освіти, науки та медицини краю й України.

Покажчик складається з декількох розділів та розпочинається статтю «Щоб більше доброго, вічного зробити для людей...», в якій стисло висвітлено життєвий шлях, наукові здобутки Василя Даниловича Білика, його досягнення під час роботи на посаді ректора інституту. Хронологічна таблиця «Основні дати життя і наукової діяльності» знайомить з головними віхами його біографії та наукової праці. Спогадами про Василя Даниловича поділився професор Борис Афанасійович Болух.

Розповідь В. Д. Білика «Залишити пам'ять» охоплює період його біографії, починаючи від раннього дитинства і завершується оповіддю про його участь у Другій світовій війні. Спогади сповнені почуттями щирої любові до рідної землі, батьків, рідних; світлими розповідями про дитячі й шкільні роки, навчання у медичному інституті та гіркими й болісними оповідями про події воєнного часу. У виданні збережено орфографію, пунктуацію, лексику та стиль автора.

У квадратних дужках укладач розмістив уточнення до тексту (за наявності в оригіналі трьох крапок або знака питання).

Наукова спадщина професора В. Д. Білика представлена бібліографічним списком його наукових публікацій, у т. ч. авторефератів, дисертацій, а також публікацій в газетній періодиці. До списку увійшли також і ті наукові видання, в котрих Василь Данилович є редактором, укладачем, рецензентом, відповідальним за випуск тощо.

Розділ «Поезії Василя Білика» вміщує ліричні, патріотичні й філософські вірші науковця, які розкривають багатство й красу його душі та в яких він бачив у майбутті Україну незалежною, заможною й квітучою державою.

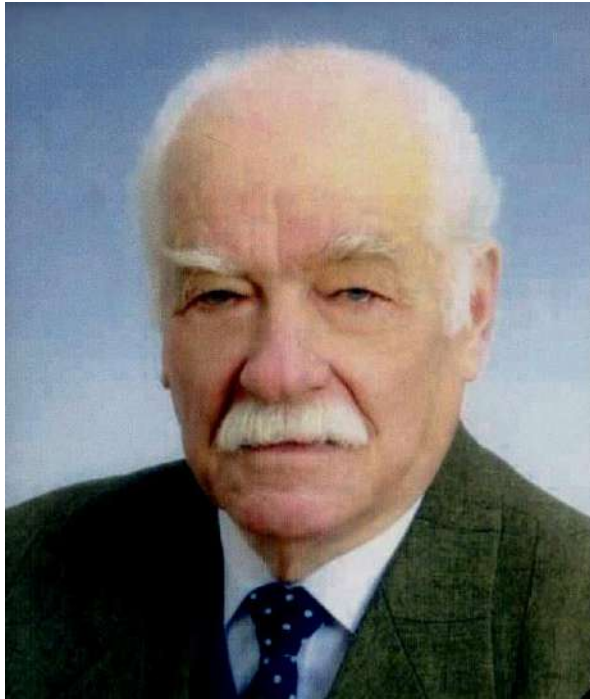
Завершує видання список літератури про життя та діяльність Василя Даниловича.

Записи праць розташовані у хронологічно-алфавітному порядку. Джерела не переглянуті *de visu* позначені астеріском*.

При укладанні бібліографії використовувалися видання, наявні у фондах наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова, Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки, в університетському архіві, інтернет-ресурсах, а також матеріали, надані науковцями кафедри нервових хвороб ВНМУ ім. М. І. Пирогова.

Біобібліографічний покажчик ілюструють світлини. Видання на вичерпність не претендує.

Бібліотека висловлює щире подяку за надані матеріали науковцям ВНМУ ім. М. І. Пирогова: Желібі Лесі Миколаївні, доценту кафедри нервових хвороб, онуці Василя Даниловича Білика; Корнійчуку Анатолію Григоровичу, доценту тієї самої кафедри; Мацьковій Людмилі Яківні, завідувачці університетського архіву.

БІЛИК ВАСИЛЬ ДАНИЛОВИЧ

(14.01.1923–12.02.2006)

**доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри нервових хвороб**

(1977–2005),

ректор ВНМУ ім. М. І. Пирогова

(1974–1988)

«ЩОБ БІЛЬШЕ ДОБРОГО, ВІЧНОГО ЗРОБИТИ ДЛЯ ЛЮДЕЙ...»

*Я йшов по тій стежині,
Що доля скарбувала...*

В. Д. Білик

У січні 2023 р. минуло 100 років від дня народження Василя Даниловича Білика, ректора Вінницького медичного інституту ім. М. І. Пирогова (1974–1988), почесного громадянина міста Вінниці, висококваліфікованого фахівця-невролога.

В. Д. Білик народився 14 січня 1923 р. в містечку Вапнярка на Вінниччині, в робітничій родині. Змалечку був привчений до праці. У 1940 р. юнак закінчив Вапнярську середню залізничну школу № 62 і вступив до Київського медичного інституту. Пізніше він згадував про своє студентське життя, яке було нелегким, проте цікавим, сповненим великою жагою до знань, до досягнення омріяної мети – стати лікарем. Розповідав про свій перший студентський гуртожиток, навчання в інституті, викладачів та друзів... І хоча у Києві провчився лише рік, та за цей час встиг полюбити столицю. Зрідка йому вдавалося викроїти децицю часу й відвідати театр, кіно чи побувати у Києво-Печерській лаврі, або на Хрещатику...

Зранку 22 червня 1941 р. в гуртожитку на вулиці Монастирській юнак разом з іншими студентами готувався до іспиту. Про початок війни дізнався лише о 12 годині дня з виступу по радіо Молотова. 24 червня під час повітряної тривоги він успішно склав іспит з органічної хімії. Разом із іншими студентами та киянами брав участь в оборонних роботах навколо столиці – копав протитанкові рови.

У липні 1941 р. добровільно прийшов до військкомату і був направлений на навчання до 1-го Тюменського піхотного училища, яке закінчив у 1942 р. Як одного з найкращих випускників, його залишили на викладацькій посаді. Василь Данилович служив командиром взводу курсантів. У жовтні 1945 р. був переведений на таку саму посаду в Західносибірське піхотне училище. Наближаючи Перемогу, Василь Данилович готував для армії офіцерські кадри.

Після демобілізації старший лейтенант В. Білик продовжив навчання у Вінницькому державному медичному інституті. Він був зарахований на 2-й курс, який закінчив у 1950 р. з відзнакою. Впродовж 1950–1951 рр. навчався в клінічній

Василь Білик з одногрупниками

ординатурі на кафедрі нервових хвороб того самого інституту. Працював у неврологічній клініці на базі Вінницької

**Перші кроки роботи
в клініці нервових хвороб**

обласної психоневрологічної лікарні ім. акад. О. І. Ющенка. Завжди спокійний і уважний, молодий лікар одразу заслужив визнання у хворих. Вже тоді Василь Данилович отримував листи, в яких пацієнти дякували йому за врятоване здоров'я, життя,

за людяність. Один із листів був особливо зворушливим: молода дівчина Анастасія Сліпченко з с. Нова Чорторія на Житомирщині дякувала лікареві за те, що він вилікував у неї параліч кінцівок і тепер вона може ходити.

**Молодий науковець
В. Д. Білик**

Упродовж 1951–1966 рр. Білик В. Д. працював асистентом кафедри нервових хвороб. Наполеглива трирічна праця увінчалася захистом кандидатської дисертації на тему «Матеріали до патофізіології і лікування малої хореї».

У 1958 р. рішенням Ради Київського медичного інституту ім. О. О. Богомольця йому було присвоєно науковий ступінь кандидата медичних наук. У 1967 р. Вища атестаційна комісія затвердила В. Д. Білика у вченному званні доцента. Упродовж 1966–1971 рр. науковець працював на посаді доцента кафедри нервових хвороб Вінницького медичного інституту. У 1971 р. Василь Данилович був призначений на посаду проректора з навчальної роботи.

Робота над докторською дисертацією

У 1973 р. він успішно захистив докторську дисертацію на тему «Питання клініки, патофізіології і лікування екстрапірамідних гіперкінезів» і того самого року в січні Вища атестаційна комісія затвердила науковця у вченому ступені доктора медичних наук, у жовтні – у вченому званні професора.

У 1974 р. В. Д. Білик був призначений на посаду ректора Вінницького державного медичного інституту ім. М. І. Пирогова. За час своєї діяльності зробив вагомий внесок у розвиток організаційної структури вищого навчального закладу. Під його керівництвом інститут набув статусу I категорії. «Далекоглядний і мудрий стратег В. Д. Білик готував фундаментальні підвалини до переходу від інституту до університету», – йдеться в матеріалах особової справи колишнього ректора. За час його роботи на цій посаді було створено два нових факультети: удосконалення лікарів та його філії на базі лікувально-профілактичних закладів у м. Хмельницький і підготовчий факультет для навчання іноземних громадян; було

Обкладинка автореферату докторської дисертації В. Д. Білика

Фото з альбому випускників ВМІ 1981 р.

відкрито проблемну наукову лабораторію з вивчення лікувальних якостей радонових вод курорту в м. Хмільник на Вінниччині; складено кошторис на будівництво нового студентського гуртожитку, науково-дослідного центру; розпочато будівництво другої оздоровчо-спортивної бази в с. Степашки Гайсинського району на Вінниччині... Рік за роком покращувалася матеріальна база інституту: було збудовано 3 студентські гуртожитки, студентська їдальня на 250 місць та аудиторний корпус на території обласної лікарні, спортивно-оздоровчий табір.

Василь Данилович зробив Вінницький медичний інститут потужним, престижним і відомим закладом вищої освіти. Ректор налагодив наукові зв'язки з навчальними закладами багатьох республік СРСР, а також із зарубіжними країнами. Саме Василь Данилович започаткував навчання іноземних громадян у Вінницькому медичному інституті. Тут на той час навчалися студенти з країн Азії, Африки, Латинської Америки.

«За часів ректорства Василя Даниловича до нашого інституту почали вступати іноземці. І сьогодні в десятках країн світу працюють вихованці цього вишу, які прославляють наше місто й нашу країну. В 2007 році я брав участь у засіданні Генасамблеї ООН у Нью-Йорку. Поруч зі мною сидів темношкірий представник Уганди. Несподівано він почав спілкуватися зі мною... і повідомив, що навчався у Вінницькому медінституті, а нині обіймає посаду заступника міністра охорони здоров'я у своїй країні», – згадував екс-голова Вінницької обласної ради І. Бондарчук.

Щорічно на базі інституту відбувалися Всесоюзні та республіканські з'їзди науковців, науково-методичні конференції, наради викладачів вищих медичних закладів освіти. Василь Данилович був одним із організаторів

Пироговських читань у Вінниці. За час його діяльності на посаді ректора такі наукові форуми відбулися у 1977 р. і 1983 р. В. Д. Білик очолював Раду ректорів Вінницького центру закладів вищої освіти, до якого входили вищі навчальні заклади Вінницької, Хмельницької та Житомирської областей.

У 1977 р. Вчена рада Вінницького медичного інституту обрала науковця завідувачем кафедри нервових хвороб і роботу на цій посаді він успішно поєднував з роботою ректора. Василь Данилович виконував значну лікувальну роботу в клініці, безвідмовно надавав висококваліфіковану допомогу в лікувальних закладах міста й області.

У 1984 р. за успіхи у навчанні та вихованні лікарів, підготовці викладацьких кадрів та досягнення в роботі з вирішення завдань охорони здоров'я в Україні навчальний заклад на чолі з Василем Даниловичем було нагороджено орденом «Знак Пошани».

«Своєю заслугою я вважаю те, що в колективі була створена атмосфера згуртованості, відповідальності за доручену справу, запроваджений для студентів напружений ритм навчання, звідси – авторитет наших випускників... За роки мого ректорства вдалося відкрити два факультети – вдосконалення лікарів з філією у Хмельницькому та підготовчий для іноземних громадян. Почали активно діяти наукові школи – з фармакології, із соціальної гігієни, з фізіології та інші. І ще така важлива деталь. Ми старалися підняти престиж інституту. У нас що два роки відбувалися Пироговські читання, проводилися Всесоюзні наукові з'їзди та конференції. Запам'яталася виїзна сесія Академії медичних наук... Вона збіглася з 50-річчям нашого інституту, і колектив був відзначений орденом «Знак Пошани», – розповідав Василь Данилович.

У травні 1988 р. В. Д. Білик звільнився з посади ректора і продовжив очолювати кафедру нервових хвороб, яка під його керівництвом була зразковою щодо наукової, лікувально-профілактичної та викладацької діяльності. Він був чудовим лектором, успішно керував роботою студентського наукового гуртка. З лютого 2005 р. Василь Данилович перейшов на посаду професора кафедри нервових хвороб.

Два ректори – В. Д. Білик і його наступник В. М. Мороз

**Колектив кафедри нервових хвороб. 1998 р.
В. Д. Білик у 1-му ряду, в центрі**

Білик В. Д. – автор численних наукових праць з невропатології. Напрямами його наукових досліджень були нейроінфекційні захворювання, хвороби екстрапірамідної системи, клінічна епідеміологія нервових хвороб, клініко-епідеміологічна характеристика екстрапірамідної патології в Подільському регіоні України. За час роботи в університеті підготував 3 докторів та 12 кандидатів медичних наук, 3 магістрів медицини, 12 клінічних ординаторів.

Василь Данилович очолював Вінницьке обласне наукове товариство неврологів, психіатрів і наркологів, був Почесним членом науково-практичного товариства неврологів, психіатрів та наркологів України; членом редакційної колегії журналів «Врачебное дело» і «Вісник Вінницького державного медичного університету». У 1992 р. був обраний академіком Міжнародної академії інтегративної антропології. Неодноразово обирався депутатом Вінницької міської та обласної рад.

За розвиток освіти та медицини був нагороджений почесними званнями «Заслужений працівник вищої школи УРСР» (1979) і «Відмінник охорони здоров'я» (1971), орденами Трудового Червоного Прапора (1976), Дружби Народів (1981), багатьма медалями, численними грамотами й подяками.

У 1983 р. В. Д. Білик був удостоєний звання лауреата Державної премії УРСР в галузі

В. Д. Білик – лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки

науки і техніки за створення Музею медицини Української РСР, відновлення Музею-садиби М. І. Пирогова, використання їх для широкої пропаганди досягнень вітчизняної медичної науки і практики охорони здоров'я.

За значний особистий внесок в розвиток медичної науки та охорони здоров'я в місті, підготовку висококваліфікованих медичних кадрів, активну участь в громадському житті в 1998 р. він був удостоєний звання «Почесний громадянин м. Вінниці».

Всі, хто працював з В. Д. Біликом, пам'ятають його як мудрого й справедливого керівника і згадують з щирою шаною, відзначають його високий фаховий рівень, справжню ерудицію, відданість роботі, відповідальність, скромність, вміння працювати з людьми, глибоке розуміння проблем і завдань вищої медичної школи та шляхів їх вирішення, а ще його людяність як у поводженні з колегами, так і з пацієнтами.

Василь Данилович користувався беззаперечним авторитетом, був справжнім патріархом університету: понад п'ять десятиліть свого життя він поклав на вівтар служінню медичній науці і практиці, самовідданій роботі. Василь Данилович – автор яскравих спогадів про свій працьовитий і мудрий рід, який досліджував, починаючи з XVIII ст., дитячі роки, рідне селище Вапнярка, навчання у медичному інституті, його участь у Другій світовій війні...

Василь Данилович був романтиком. В одному з інтерв'ю він розповідав: *«Переді мною завжди стояла ціла*

низка проблем, і я мусив їх вирішувати. Словом, спокою я не знав... А ще великою підмогою мені слугує любов. Я люблю рідний край, свою землю, людей, хочу щось добре зробити для них, і часом доводиться поступатися чимось своїм, потаємним. Щодня на роботу до обласної лікарні імені Ющенка я від трамвая йду кілометровою алеєю. Повільно прямую, не кваплюся, і не можу намілюватися деревами нашого парку. Кожної пори року вони різні: то засніжені, як тепер, то вкриті багрянцем восени. То розквітлі напровесні, то ошатні, зелені, мовби задумливі, влітку. А сонце просовує між гіллям свої промінчики, і, мовби пестить, ласкає кожен листочок, кожную травинку під деревом. В такі хвилини мені аж перехоплює дух. Хочеться жити якомога довше, і для того, щоб більше доброго, вічного зробити для людей. Я ж бо маю неабиякий досвід. А роки мої – наравду моє найбільше багатство».

Василь Данилович – автор чудових ліричних і філософських віршів, у яких оспівував красу рідного краю, роздуми про сенс буття. Низка патріотичних поезій В. Д. Білика засвідчує його любов до рідної землі, до

Одна з останніх світлин

України та віру в її світле й щасливе майбутнє. Уже на схилі літ написав рядки:

*Мені з життям прощатися
не страшно*

*Бо все вже бачив на віку
важкім.*

*Одне бажання, щоби мати-
Україна*

*Багатою та незалежною
була у майбутті своїм.*

Якось на запитання: «Що додає Вам наснаги та нахнення?» Василь Данилович відповів: *«Це передусім палка віра у світле, ясне та погідне майбутнє України. Я переконаний: ми переборемо теперішні труднощі, утвердимо справді вільну, незалежну державу, житимемо в належних достатках щасливими».*

**Портрет В. Д. Білика,
почесного громадянина
м. Вінниця у міській раді.**

*Світлина з сайту:
<https://bit.ly/3IX8YJM>*

19 червня 2015 р. на фасаді морфологічного корпусу Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова було урочисто відкрито меморіальну дошку його пам'яті.

**Меморіальна дошка
на фасаді морфкорпусу ВНМУ**

*Юрчишина О. А., зав. сектору краєзнавчих видань
наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова*

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ І НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

14.01.1923	Народився в містечку Вапнярка на Вінниччині, нині смт Вапнярка, Тульчинського р-ну Вінницької обл.
1940	Закінчив Вапнярську середню залізничну школу № 62
1940–1941	Навчався у Київському медичному інституті
1941–1942	Навчався у 1-му Тюменському піхотному училищі
1942–1945	Командир взводу курсантів 2-го Тюменського піхотного училища
1945–1946	Командир взводу курсантів Західно-Сибірського піхотного училища (м. Тюмень)
1950	Закінчив з відзнакою Вінницький державний медичний інститут
1950–1951	Клінічний ординатор кафедри нервових хвороб Вінницького державного медичного інституту
1951–1966	Асистент кафедри нервових хвороб Вінницького державного медичного інституту
1958	Захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук. Присуджено науковий ступінь кандидата медичних наук (диплом ММД № 005166 від 01.11.1958 р.)
1966–1971	Доцент кафедри нервових хвороб Вінницького державного медичного інституту
1967	Затверджений у вченому званні доцента (атестат МДЦ № 039792 від 11.10.1967 р.)

1971	Проректор з навчальної роботи Вінницького державного медичного інституту Удостоєний почесного звання «Відмінник охорони здоров'я»
1973	Захистив докторську дисертацію (диплом ММД № 005679 від 26.03.1973 р.), присвоєно вчене звання професора (атестат МПР № 019800 від 26.10.1973 р.)
1974–1988	Ректор Вінницького державного медичного інституту ім. М. І. Пирогова
1976	Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора
1977–2005	Завідувач кафедри нервових хвороб Вінницького державного медичного інституту
1981	Нагороджений орденом Дружби народів
1983	Присвоєно звання лауреата Державної премії УРСР в галузі науки і техніки
1988	Присвоєно звання «Почесний громадянин міста Вінниці»
2005–2006	Професор кафедри нервових хвороб Вінницького національного медичного університету
12.02.2006	Пішов з життя у м. Вінниця

ЗНАКОВИЙ ТА УСПІШНИЙ РЕКТОР

Спогади професора Бориса Афанасійовича Болюха

Студенти Вінницького медичного інституту з великою повагою ставилися до відомих на той час науковців, своїх наставників: Корхова С. І., Даниленка М. В., Грабченка І. М., Шкляра Б. С., Ярославського В. П., Вартапетова Р. А., Ципковського В. П. та інших. Серед таких шанованих викладачів був і Василь Данилович Білик, професор, завідувач кафедри нервових хвороб, ректор нашого інституту. Він був високоосвіченим фахівцем, відповідальним, серйозним, поміркованим наставником і дуже добре ставився до студентів.

Мені пощастило ще зі студентських років знати Василя Даниловича. Пам'ятаю, як у вересні 1958 року на спільне заняття з неврології для 5-ї і 6-ї груп лікувального факультету прийшов молодий і стрункий асистент. Він цікаво провів практичне заняття з цієї дисципліни. З того часу в мене залишилися найкращі враження про В. Д. Білика як викладача та людини.

Василь Данилович вирізнявся особливою майстерністю викладання, високою ерудицією, пунктуальністю, вимогливістю до себе і до студентів. Для нього були характерні стриманість, висока культура спілкування та інтелігентність. Студенти завдячували йому за змістовні лекції, за науку проводити ретельне клініко-неврологічне обстеження хворих та добре ставлення до них.

Більш повне уявлення про Василя Білика склалося у мене під час роботи на посаді секретаря приймальної комісії Вінницького медичного інституту. Відчувалися його особлива відповідальність до відбору абітурієнтів до

медичного навчального закладу. Він був одним з найбільш знакових та успішних ректорів. Йому був притаманний фаховий та державницький підхід до вирішення всіх підвладних йому питань.

Василь Данилович робив усе можливе для забезпечення інституту висококваліфікованими науково-педагогічними кадрами, зокрема, з числа наших випускників. У зв'язку із цим у мене збереглися добрі спогади. Я працював завідувачем курсу онкології факультету удосконалення лікарів Вінницького державного медичного інституту і не мав можливості займатися науковою роботою і навіть не мріяв про роботу на онкологічній кафедрі. Але мені було відомо, що в деяких медичних інститутах нашої держави вже були організовані та функціонували кафедри онкології, які очолювали (згідно положення про вищу школу) доктори медичних наук. Василь Данилович ініціював створення кафедри онкології у Вінницькому медичному інституті. Він запросив мене до себе в кабінет на співбесіду і повідомив про перспективу її відкриття, додавши, що за рівнем професійної підготовки з питань онкології та педагогічної майстерності я можу претендувати на посаду завідувача цієї кафедри. Але завідувачем кафедри міг бути лише доктор медичних наук, тому В. Д. Білик запропонував мені взятися за підготовку та захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук. Я погодився з його пропозицією, але зауважив, що для такої роботи необхідна підтримка якогось наукового центру чи науково-дослідного інституту. Детально проаналізувавши з ним складнощі задуманого, ми вирішили звернутися за науковою допомогою до Всесоюзного онкологічного наукового центру (ВОНЦ АМН СРСР). Хочу підкреслити, що Василь Данилович мав велику душу та завжди намагався

активно й дієво допомагати мені у вирішенні складних організаційних та наукових питань. Завдяки його підтримці моя робота завершилась позитивно і за шість років я отримав диплом доктора медичних наук.

Під час каденції Василя Даниловича на посаді ректора було збудовано два корпуси студентських гуртожитків, реорганізовано та покращено роботу інститутської бібліотеки, організовано музей історії інституту. Саме тоді музей М. І. Пирогова став навчальною базою ВНМУ ім. М. І. Пирогова.

В той самий час у Вінниці була збудована та розпочала діяльність низка лікарських установ – обласний туберкульозний диспансер, Подільський регіональний онкологічний центр, окремі корпуси першої та другої Вінницьких клінічних лікарень, які за активної діяльності Василя Даниловича стали клінічними базами для підготовки студентів.

Працюючи відповідальним секретарем Вінницького товариства хірургів, я бачив, як Василь Данилович професійно та відповідально виконував роботу з організації різноманітних наукових, навчальних та організаційних заходів обласного, республіканського або загальнодержавного значення. Як пам'ять про дорогу мені людину я зберігаю фотографії Пироговських читань, які відбулися 28 вересня 1983 року за активної організації та участі Василя Даниловича Білика.

В. Д. Білик серед учасників Пироговських читань, 1983 р.

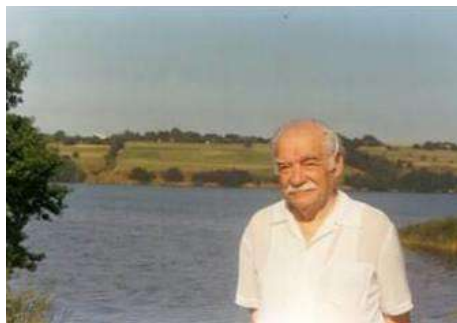

ЗАЛИШИТИ ПАМ'ЯТЬ

Спогади Василя Даниловича Білика

ПЕРЕДМОВА

Коли прожито багато років і суб'єктивне відчуття все частіше у похилому віці стає більш швидкоплинним, усе частіше згадується минуле, якого, як ска-

зав мій колега – професор Л. С. Гіттик, – попереду вже ніколи не буде. Довгими зимовими ночами, коли іноді наступають години безсоння, у пам'яті випливають події прожитих років. І те, що здавалося назавжди забутим, з'являється у вигляді яскравих картин природи, образів людей, суспільних подій, які довелося спостерігати та пережити. Згадуються і розповіді батьків про важке їхнє буття, пережите у буремні роки минулого століття. На щастя, батько, хоча і мав освіту лише за чотири класи церковно-приходської школи, залишив цікаві записи зі свого нелегкого життя.

Ось я й подумав, може і мені слід розповісти дещо з пережитого, залишити хоч якусь пам'ять для своїх рідних, друзів, колег по роботі та їх нащадків. Правда, мушу зізнатися, що художньо-літературного хисту не маю, а тому мої «мемуарні писання», напевно, будуть схематичними, з описом певних подій без належного художнього та образного оформлення, за що прошу мене пробачити.

МОЯ МАЛА БАТЬКІВЩИНА

Родом я з селища Вапнярка, яке, згідно тодішнього адміністративного поділу, відносилось до Ямпільського повіту на Поділлі. Вапнярка у той час була невеликим пристанційним містечком, у якому жили євреї та робітники і службовці залізничники. Залізнична станція Вапнярка була вузловою, вона знаходилася на основній магістралі Південно-Західної залізниці, яка йшла з Києва до Одеси. Від станції у східному напрямку відходила залізнична колія на Христинівку, а далі – на Цвітково, де з'єднувалася з Придніпровською залізницею. Як вузлова, станція Вапнярка уже в той час була добре облаштована. Поряд з вокзальним будинком були збудовані триповерховий та кілька двоповерхових житлових будинки, гарна медична амбулаторія, двоповерхова школа, клуб, будинки, де зупинялися та відпочивали змінні бригади паровозних механіків та кондукторів. Найбільшою спорудою було паровозне депо з водонапірною баштою, а перед депо – «поворотний круг», на якому обертали паровози для руху в зворотному напрямку. На станції було висаджено багато дерев – високі пірамідальні тополі, каштани, акації, клени, а перед житловими будинками – квітники, на яких з весни до осені цвіли настурція, гвоздика, духмяні тютюн та горошок, чорнобривці, айстри, «кручені паничі» та інші квіти.

Поряд зі станційними будовами, через невелику пристанційну площу, з західної сторони починалося єврейське містечкове поселення, у якому жили дрібні крамарі, візники, ремісники – бляхарі, шевці, перукарі, були також серед євреїв робітники й службовці залізничники. Єврейська містечкова громада мала тоді ще свою національну початкову школу, добротну цегляну синагогу.

Одразу за містечком, у долині між двома пагорбами, розмістилося село Цапівка, а ще далі на південний захід за два кілометри – село Колоденка. Зі східної сторони станції, поруч з широкою колією, була ще одна споруда – станція вузькоколійної залізниці, яку звали Капустянка. Вузькоколійна залізниця була побудована паном Щенявським ще до революції, вона зв'язувала цукровий завод у селі Капустяни з Вапняркою. Вокзальна будова була гарної архітектурної форми. Поряд з нею знаходилися великі складські приміщення. Сама залізниця, довжиною у 22 км, проходила через мальовничий лісовий масив, а в місцях, де не було лісу, була обсаджена ялинами. Вздовж вузькоколійної залізниці через кожних сім кілометрів були станції: Мариніно, Косяків, Ануліно. Кажуть, що станції пан Щенявський назвав іменами своїх дітей. З півночі, сходу та півдня Вапнярка оточена великими лісовими масивами зі столітніми дубами, ясенами, липами, грабом, серед яких нерідко можна зустріти здичавілі яблуні або груші, високі черешні. Ліси, що оточували Вапнярку, мали свої назви. З півночі, аж до слідуєчої станції Журавлівка, простягався Циганський ліс, названий так тому, що на околиці його, близько від залізничної колії, цигани збудували собі невелике селище з добрих будинків, в яких вони жили в зимовий час, а на літо вирушали в табірне мандрівне життя. Зі сходу був невеликий Сукрівський ліс, за яким за кілька кілометрів знаходилося велике мальовниче село Тиманівка. З південно-східної сторони Сукрівський ліс переходив у великий Уманський лісовий масив. Уманським його звали тому, що через цей ліс проходила залізнична колія на Христинівку, а від неї було ще відгалуження на місто Умань.

Між лісами та селами простягалися гарні, ухожені поля, засіяні пшеницею, житом, ячменем, вівсом, просом,

гречкою, кукурудзою, горохом, буряками, кормовими травами. І коли починали колоситися сріблясто-зелені зернові ниви і яскраво-зеленим кольором вкривалися поля, засіяні горохом та буряками, жовтою барвою сяло рапсове поле, а згодом, пізніше, білою ковдрою вкривалась засіяна гречкою нива – земля Подільська набувала багатокольорового чарівного вигляду, особливо коли вона була іще уквітчана вздовж польових доріг або стежок цвітінням червоного польового маку, блакитних волошок, цикорію, а часом і екзотичних будяків. Ось такою збереглася у моїй давній пам'яті земля, де я народився, моя мала Батьківщина.

РОДОВІД

На превеликий жаль, у переважної частини нашої людності не склалося традиції фіксувати в якихось родинних документах свій родовід. А тому багато з нас не знає свого роду і, в кращому разі, пам'ятають лише своїх дідухів і бабусь. Причиною цього, очевидно, в далекому минулому була недостатня освіченість простого люду. А в роки панування в нашій державі комуністичної ідеології, нам з дитинства влада втлумачувала поклоніння лише одному батькові – «батькові всіх народів» та очолюваній ним партії комуністів. І не дивно, що серед кількох поколінь наших співвітчизників є немало «безбатченків», які не знають свого роду, зневажають рідну мову, культуру та жалкують за «щасливим минулим». Однією з причин родинного безпам'ятства для сучасного покоління українців, безперечно, стали голодомори, жахливі війни, які прокотилися по теренах нашої землі. Мільйони дітей раннього віку залишилися круглими сиротами, губили генетично обумовлене відчуття свого роду, любові до своїх батьків,

рідної домівки, села або селища, де вони народилися. І ось тепер, коли пішов уже другий десяток років незалежності України, ми все ще бідкаємось, що національна ідея у нас не спрацювала, Україна не стала українською, що значна частина нашої людності, цілі регіони не вболівають за долю всієї держави, а вирішують лише свої вузько меркантильні справи. Справді, істинного патріотизму у багатьох із нас бракує, бо patria (батьківщина) – це категорія психологічно складна, до неї входять любов та повага до своїх предків, батьків, родичів, оселі, де ти народився, середовища, де пройшли твоє дитинство та юність, здатність емоційного відчуття гарного та приємного і не сприйняття чогось поганого, спотвореного. Зрозуміло, що згадані якості людської душі можуть бути виховані лише в родинному колі, де панують високі моральні засади: працьовитість, любов та повага до ближнього, чесність, правдивість, доброзичливість.

Про свій родовід по батьковій лінії з часів XVIII століття знаю з розповідей мого батька. Мій прапрадід був кріпаком, прізвище та ім'я його – Білик Ісаак. Проживав він у селі Капустяни на Брацлавщині, був безземельним, мав лише невелику садибу на взгір'ї на виїзді з села по дорозі на село Савчинці. Взгір'я, де була хата мого прапрадіда, як казав мій батько, звали Ісааковою горою. Згадок про ім'я та прізвище моєї прапрабабусі не залишилося.

У мого прапрадіда було двоє синів – Данило та Гордій. Мій прадід, Білик Данило, народився у 1796 році. Ставши дорослим, на панщині робити не хотів, за що був відданий, як тоді казали, у москалі. У москалях прослужив 25 років, мабуть, приймав участь у Кримській війні, бо у рідне село повернувся нагородженим 2 золотими медалями, отримував 3 карбованці пенсії. Повернувшись з солдатів,

женився на шляхтянці з Ладижина, Баранецькій Раїсі. Проживала сім'я мого прадіда при збудованому уже в той час Капустянському цукровому заводі в житловому будинку над ставком. Ось там і народився мій дідусь Білик Іван, якого в родині звали польським ім'ям Янко. Я свого дідуся в дитинстві звав дідунцьо. У мого прадіда було ще троє дітей – дочка Олександра, сини Олександр та ще чомусь один Іван. Про їхню долю мені мало що відомо. Знаю лише, що один з синів, Олександр, служив у Петербурзі в гусарах, на маневрах впав з коня, був травмований і невдовзі помер. Дочка Олександра в часи Столипінських реформ разом з чоловіком виїхала до Сибіру. Місце їх проживання мені невідомо. Можливо, їхні діти, онуки та правнуки проживають тепер десь на Сибірських просторах. Але вони, як і моя родина, нічого не знаємо один про одного, згубивши частину нашого родинного коріння.

Прожив прадід Данило 106 років, помер у 1902 році. Ось як описав у своїх спогадах його смерть мій батько: *«Коли він вмирав, я був свідком, мені було лише 5 років, я стояв біля його ліжка. Пам'ятаю, що був лисий, високий, худий, видно, що молодим був гарний. Він не хворів, горілку пив дуже рідко і небагато, не кутив, вживав нюхательний тютюн, який носив у блискучій роговій табакерці. Ходив до останнього дня, звечора повечеряв, а вранці його не стало»*. Прабабуня Раїса прожила 90 років, померла через два роки після смерті свого чоловіка.

Життя мого дідуся, Білика Івана, який народився у 1867 році, в молоді та всі подальші роки при царській владі було пов'язане з Капустянським цукровим заводом, власником якого був пан Щенявський. Ставши дорослим, дідусь служив у пана фурманом, возив його на фаєтоні в різних службових справах. Дружина мого дідуся Івана,

моя бабуся, народилася у 1873 році, звали її Мотря, прізвище – Бура.

Сім'я мого дідуся Івана проживала в тій же заводській квартирі, в якій мешкав прадід Данило. У дідуся Івана та бабусі Мотрі було п'ятеро дітей: Ольга, Данило (мій батько), Василина, Мариня та Дмитро. Кожен з них прожив складне, часом з трагічними обставинами, життя. Всі вони вже помирали, залишивши своїми нащадками дітей, онуків та правнуків. У кожного з них, як писав наш великий Поет «своя доля та свій шлях широкий». Дідусеві Івану з бабусею Мотрею, щоби утримати велику сім'ю, доводилося тяжко працювати. Бабуся Мотря працювала покоївкою у пані Щенявської, а у вільний від роботи час вела домашнє господарство. Якось в зимній морозний день вона пішла полоскати білизну в ополонці на ставку, оступилася й впала у воду, пробула біля двох годин у холодній воді, поки, йдучи повз ставок, люди не витягли її з ополонки.

**Василь Данилович з батьком
Данилом Івановичем**

Після цієї події бабуся важко хворіла, в 1909 році померла, осиротивши п'ятеро неповнолітніх дітей.

Батько мій, Білик Данило Іванович, народився у 1897 році. У 1909 році він закінчив церковно-приходську школу і вже у 12-річному віці пішов працювати прибиральником кімнат у гуртожитку, де проживали сезонні робітники Капустянського цукрозаводу, а через три роки

його прийняли учнем з слюсарної справи. Далі не можу не навести уривки з записів, залишених мені батьком, про його життя у молоді роки, пережите у роки Першої світової та громадянської воєн. Записи ці, стилістику та орфографію написання яких збережено, на мій погляд, яскраво відображують умови життя нашого старшого покоління у минулому столітті, про яке класик російської літератури Олександр Блок пророче написав:

Двадцатый век... Еще бездонней
Еще страшнее жизни мгла.
Еще чернее и огромней
Тень Люциферова крыла.

Ось деякі із записів мого батька, цитую їх дослівно.

«Весною 1912 року я вже працював учнем слюсаря. Перший мій вчитель був слюсар Яровий Ігнась, хороший майстер, показував, розповідав все що стосувалось слюсарної справи... На другий рік мене перевели до другого слюсаря, прізвище його Меєр, цей вже був рангом вищий Ярового, родом з Варшави. І в його бригаді я також проробив один рік. Слюсар Меєр вже довіряв мені серйозні роботи... ми ремонтували всю пробілочну, тобто центрифуги, трансмісії, шнеки і елеватор, який подавав білий цукор. На час виробництва я робив помічником змінного слюсаря. На третій рік мене весною перевели до головного ремонтера заводу, прізвище його було Літкін. З ним я проробив два роки, бригада його була здорова, чоловік десять.

Я виконував в нього всю тискову роботу, завжди був з ним. Літкін був спеціаліст хороший, і як людина хороший, і культурний чоловік та ще й винахідник і раціоналізатор ...».

Як видно з цього запису, у батька були непогані вчителі слюсарної справи, про яких він згадує з повагою та вдячністю. Дещо по-іншому описує батько хазяїна заводу пана Щенявського.

«... Хочеться записати ще і про те, як пан Щенявський палкою говорив, видно тому важко було говорити языком. Було це в 1914 році, вже йшла світова війна. Їхав наш пан з Капустян до Вапнярки дрезиною, а дрезина в нього була хороша, французького виробництва і ходила дуже швидко по вузькій колії. Одного разу, коли виїжджали на станцію, а колія була зайнята вагонами, шофер не встиг загальмувати і вдарив дрезиною в вагони. Пану нічого не було, крім того що злякався, а шоферу Ковальському Вані відбило на нозі ступню. І от після того випадку ремонтер Літкін, з яким я працював, вчив мене на тій дрезині на шофера. Коли приїздить наш пан, так тоді визивають із заводу нас і ми їдемо за паном. Отож коли наш пан сяде в дрезину і треба їхати, він ніколи не заговорив словом людини, тільки палкою стукає о підлогу, так ми вже знали, чого та палка вимагала і рушали...»

В 1916 році батька призвали до війська, йшов третій рік Першої світової війни. Країна була виснажена матеріально і духовно, відчувалося наближення революційних потрясінь. Про долю простого солдата в царській армії можна судити із записів батька про пережите на війні.

«І так пішов я до армії 15 травня 1916 року. На призивному пункті в м. Брацлаві мене призначили в 167-й піхотний полк, який стояв в м. Інсари Пензенської губернії. Почалися муштри. Вставали ми вранці о 4 годині, а полк наш стояв за містом у лагерьх. Так що в чотири години ранку ми йшли за піском. Коли приносили пісок і

всипали лагерну територію, потім пили чай, і на ранковий огляд. Все це робилося дуже швидко, так що було і не встигали випити той окріп. Муштри починались в полі, одна година на обід і знов муштри до вечора. Їжа була пісна і неякісна, за два місяці муштрів майже всі захворіли сліпотами, шкіра на лицях вся лупилась. Два місяці і муштра закінчилась. Видали нове обмундирування, два дні відпочинку і на фронт. На фронт їхало нас разом шість маршових рот, їхали через Москву, приїхали в Калузу. В Калузі нас розмістили в дерев'яних бараках за містом під лісом. Тут в Калузі був розподільчий пункт Західного фронту і на цьому полігоні перевіряли всі маршові роти. От перед цією перевіркою наших здібностей дали нам відпочити одну ніч в цих бараках. Ми, солдатики, були змучені, спати хотілось і заснули ми міцним сном. Заснули ми не надовго, розбудили нас голодні клопи. Вибачте мені за нескромність, але мушу сказати, що коли я скинув білизну, все тіло моє було покрите клопами, я згортав їх долонями. Це була перша зустріч з власним нашим ворогом. До ранку вже майже ніхто не спав, всі воювали з клопами. Вранці нас построїли і на полігон. На полігоні нас гонили до третьої години дня, потім вернулися ми знову до цих бараків. Тут ми трохи перекусили таранькою з хлібом, напились води, і знову стройся. Построїлись всі по ротах, до наших шести рот добавилось ще шість, чи сім, це вже був майже цілий маршевий полк. По команді «смирно» ми всі стояли нерухомо. До нас під'їхала карета. Карету цю супроводжували шість Донських казаків. Недалеко від нас карета зупинилася, до карети підійшов полковник, який перевіряв нас на полігоні, йшов він у супроводі наших офіцерів. З карети вийшов якийсь великий духовний чин, його вели поїд руки два попи, він був видно дуже старий.

Трохи ззаду них йшов третій церковнослужитель, в руках у нього була велика чаша з водою. В оту чашу цей старенький, що вийшов з карети, вмокав кропило і кропив нас наліво і направо. І старчеським голосом на руській мові говорив: «Пришла очередь вам дети стать на защиту нашей великой Родины, да благословит вас Господь».

Після тривалого пішого маршу, уже на передовій лінії фронту, зарахували батька в полкову школу молодших командирів 298-го Коростоярського стрілецького полку 71-ї стрілецької дивізії. Та невдовзі і полкова школа була задіяна в бойових діях. Ось як цю подію описав мій батько.

«І от одного дня, з самого ранку, почалася сильна канонада, а за річкою Стоход стояв наш цілий корпус, в тому числі і наша дивізія. Німці почали цей наступ з флангів, так щоб відрізати наш корпус від переправ, які були через річку. Йшли рукопашні бої цілий день, три переправи були розбиті, одна залишилась ціла, наші війська тікали через цю переправу, німці весь час били по ній шрапнеллю, і так ця переправа була вкрита трупами. Решта кидались в воду, хто міг плавати. З одного полка нашої дивізії залишився один прапориць, який переплив річку. Робилось це 21 березня 1917 року. І надвечір того самого дня нам було наказано терміново бути готовими до бою. Наша школа мала наказ розібрати оту переправу, яка залишилась цілою. Дорога до переправи, якою нам треба було йти весь час була під обстрілом німецької артилерії. І так ми рушили до річки і до переправи. По дорозі нас німці зустріли хімічними снарядами, чого ми не чекали і не оділи противогазів, а попавсь поблизу розрива снаряда, той кінець тобі. Я вдихнув один раз газу і щосили рвонув вперед, залишилось нас живих чоловік шістдесят. Ми бігли все

вперед, ми пробігали де стояв наш артдивізіон, там було все мертво, стояли гори вистріляних гільз і лежали коні подушені газом ... Добігли ми вже близько річки, над річкою була гора, це вправо від переправи, яку нам було наказано посередині розібрати... І стали ми радитись, що робить. А в цей час з'явився один з наших офіцерів, прізвище його Сідельник, в чині підпоручик. Тут він не гаючись став давати розпорядження. Мене назначив начальником окремого польового караулу, дав наказ йти аж за середину переправи і охороняти, тобто не підпускати німців, а німці були з того кінця переправи, весь час стріляли і кидали ракети. Взяв я 8 курсантів і рушив по переправі за середину. Я вже говорив, що ніч була надзвичайно місячна, вода в річці прозора, аж дно видно. Вже прилетіли дикі качки, вони кричали, їх хвилювала ця стрілянина. А я на хвилину пригадав став, над яким жив біля Капустянської цукроварні і крики диких качок які все в цю пору так само кричали, тільки не вночі і не так перелякано. Мрія ця то набігала, то пропадала. Ми просувались по переправі вперед, пересуватись було важко, тому що переправа була вкрита трупами наших солдатів. Я на мить зупинився біля одного з них, він лежав лицем догори, лице було чисте, біле, молоде. Я зацікавився його смертельною раною, зняв з його голови каску і в касці побачив малюсеньку дірку, якраз проти чола. Тоді я подививсь на його чоло, на ньому закипіла кров завбільшки як гудзик на білій сорочці. Я відірвав жетон, який був на його шиї, як у кожного солдата, з нього я довідався, що цей солдат сам Сибіряк 20 Сибірської дивізії. Він був 19-річний юнак, такий як і я. В цю ж мить згадав свій рідний край, своїх рідних та про своє юнацьке життя. А відносно смерті, то це мене не торкалось. Чому це так я не знаю... І так думки мінялись одна

на другу, а ми просувались все вперед і вперед. Зупинились приблизно там, де було приказано, залягли поміж трупами. Стріляти було заборонено, а стежити за ворогом. І стежити треба було пильно, тому що німці були близько від нас, вони зрідка стріляли та кидали в наш бік ракети. Чекаючи сигналу про відхід, думка мене не кидала, як про-вести своїх курсантів назад по тій частині переправи, яку було вже розібрано. Сюди ми повзли на животах, а звідси треба у весь зріст попадати на сваї які забиті в дно річки, тільки так пройдеш. Коли отримали сигнал про відхід, по черзі ми один за одним рушили назад, гвинтівка служила за палку, нею треба було опиратись в сваї і переступати з однієї на другу. Я йшов останнім, качки дикі кричали, вони прилетіли в свої обжиті місця. Птиця ж то не знала що тут б'ються люди в яких однакові голови і руки, а несуть один одному такі важкі муки. До берега ми добрались всі благополучно і далі охороняли цю переправу...».

Отруєння хлорним газом, перебування під час воєнних дій в холодну пору року на річці Стоход викликали у батька важке запалення легенів з високою температурою тіла, маренням. Його спочатку направили в польовий госпіталь, а звідти санітарним потягом перевезли до госпіталю в Москві. Після двохмісячного лікування батька виписали, дали ще два місяці відпустки з правом відвідати місце свого проживання. Коли відпустка закінчилася, військовий начальник в Брацлаві знову направив його до війська на Південно-Західний фронт. В цей час влада належала вже тимчасовому уряду, цар Микола II зрікся престолу. Ось що записав про події того часу в своїх спогадах батько.

«Прийшла осінь, і коли в Петрограді взяли владу більшовики, генерали стали з своїми військами рухатись до Петрограда, а солдати повставали проти, зривали

погони з офіцерів, більша частина офіцерів приєднувалась до Корнилова. На фронт вже мало поступали продукти, фураж приходилось купувати у селян, а в тих теж не було що продати. Коней в нас було 200 шт., їсти їм не було де брати, стали коні дохнути. І от тоді ми получили приказ зі штабу 11 армії розформувати нашу частину. Було це в грудні 1917 року... Через неділю нас комісували. Мене відпустили зовсім як хворого ревматизмом. 24/XII 1917 року ввечері я приїхав поїздом до ст. Кирнасівка, а зі станції пішечки додому в Капустянську цукроварню...»

В наступному 1918 році батько працював слюсарем на Капустянському цукровому заводі. В цей час влада постійно мінялася. Як пише батько, *«це були часи тривожні, німці захопили частину України, просувались по залізниці. Влада була гетьмана Скоропадського. На заводі робітники і службовці зарплати не отримували. Адміністрація заводу давала робітникам заводу трохи сахару. Робітники оцей сахар міняли в селах на хліб, отак перебивались щоб не вмерти з голоду».*

В березні 1919 року батько залишає роботу на Капустянському цукрозаводі, переїздить працювати слюсарем по середньому ремонту паровозів в депо станції Вапнярка. Перехід батька на роботу в депо станції Вапнярка був в певній мірі пов'язаний з тим, що там працював його дядя Білик Григорій Гордійович, переїхавший туди з Бендер, які на той час відійшли до Румунії. З того часу моя родина тривалий час жила поруч з сім'єю дяді Гриші.

У 1919–1920 роках на теренах Поділля йшла жорстока боротьба за владу між більшовиками, військами новоствореної Української Народної Республіки, залишками царської білогвардійської армії, Польщею та численними, як їх тоді звали, бандитськими угрупованнями. Влада

в Вапнярці майже щодня, або й кілька разів на день, змінювалася. Як розповідав мені батько, Вапнярка побувала в руках денікінців, махновців, Мішки Япончика, військ Петлюри, Тютюнника, Косовського, поляків. На Вапнярку в ці роки часто нападали банди невідомого походження. Вони влаштовували погроми місцевого, зокрема єврейського, населення. Один з таких погромів описаний батьком.

«19-й і 20-й роки були самі неспокійні на станції Вапнярка. Помню один страшний ранок того ж 19-го року. Всі робітники спокійно працювали в депо. Верстаки були проти вікон. Вікна виходили в сторону Капустянської станції вузької колії. О годині 9 чи 10-й ранку ми побачили – прийшов поїздок, із него швидко вибігла велика банда людей, всі були зі зброєю, хто з гвинтівкою, хто з саблею і бігли в сторону міста. Через хвилин 20 ми почули стрілянину. І другий поїзд привіз таких же, тільки по широкій колії з боку Христинівки. Це був страшний погром на євреїв. В депо працював слюсарем Гріша Ротенберг, він почув це горе, не міг говорити. Я його за руку і Гріша за мною. Я заставив його зайти в вагон, це був вагон товарний. Закрив вагон і закрутив на болта. Дав Гріші туди хліба і так зберіг йому життя. Ввечері я його випустив, банди вже не було...».

В цей тривожний 1919 рік батькові довелось бути свідком та пережити немало інших подій: окупацію Вапнярки Польщею і відступ її військ з теренів України, наступ котовців та призов його з групою робітників депо до Української Народної Республіки для обслуговування бронепоїзду, відхід з боями через Вапнярку Тютюнника до Бессарабії. Проте не зважаючи на неспокій та важкі умови праці робітники в згадках мого батька працювали професійно та самовіддано. Навколо панували ідеї соціальної

солідарності робітничого класу, що напевно згуртувало їх до боротьби за свої права.

Працюючи в Вапнярці, батько не поривав зв'язки з рідним селом та Капустянським цукровим заводом. Він часто відвідував свою родину, допомагав їй у веденні господарства. По сусідству з будинком, де проживала сім'я діда Івана була квартира механіка по сільськогосподарським машинам з фільварків пана Щенявського. Прізвище механіка Галузінський, по національності поляк, був одружений на українці з родини Стародубів з теперішнього Тиврівського району. В цій родині з 12-річного віку росла і виховувалася кругла сирота, племінниця дружини Галузінського Соломія. Батько знав цю родину з дитячих років. Соломію до школи не віддали, вона поралась по господарству, бавила малу тітчину доньку, доїла корову, пекла хліб, бо їй тьотя більше часу проводила в млині, який Галузінські щойно збудували. На очах у батька росла та мужніла працелюбна, сором'язлива, гарна дівчина. Між ними склалися дружні юнацькі відносини, які з часом переросли в щире кохання.

Побралися мої батьки 20 травня 1920 року. Батькові було 23, а мамі 20 років. Про родовід мій по материнській лінії мені відомо набагато менше. Дідусь мій, Стародуб Григорій, з дружиною із роду Руденків проживали в селі Дзвониха Тиврівського району Вінницької області. Були вони з бідних безземельних селян. Дідусь Григорій працював на підрядних роботах по будівництву Гніванського цукрового заводу, бабуся займалася домашнім господарством, ростила та виховувала дітей. А сім'я у них теж була чимала – шестеро дітей: Григорко, Мариня, Соломія (моя мама), Зінько, Юхтим, Олена. Доля батьків моєї матері склалася трагічно, вони рано повмирали, а діти, круглі

сироти, «розлізлися межі людьми». Було це в 1909–1910 роках. Життя дітей мого дідуся Григорія склалося по-різному. На жаль, вони вже всі повмирали, та, на радість мені, їхні багаточисельні діти, внуки, правнуки продовжують рід Стародубів із Дзвоники і в наш час.

Побравшись, мої батьки переїхали на постійне проживання в Вапнярку, де вже більше двох років батько працював слюсарем. Життя молодого подружжя в перші роки теж було нелегким. Ось як описав його у своїх спогадах мій тато.

«Коли ми одружились в Капустянах, в ті дні було звільнено нашу місцевість від поляків. Я забрав свою дружину і переїхав у Вапнярку на місце своєї роботи. Жилось тоді не з медом, ще йшла громадянська війна. Квартира у нас була – одна кімната з кухонькою. На залізниці ще не було продуктових магазинів. Робочі влаштовували своє життя хто як міг. Працювали всі в настрої, тому що все це робилось для себе. Цілий день працювали на ремонті паровозів, а ввечері було їдемо паровозом з кількома вагонами в ліс по дрова. Паровози працювали тоді на дровах. Донбас не працював, вугілля не було. В кузні наші горна робили на дровах. Взуття в робочих не хватало, в літі ходили ми в дерев'яшках. За ті тисячі, що ми одержували на роботі, купити неможливо було нічого. В суботу після роботи, два рази на місяць, давали нам вагон, який цепляли до поїзда на Одесу. Доставали хто де міг і як міг мішок бараболі, чи сахару, а хто і з грішми, і їхали з цим в Одесу. В Одесі міняли все це на сіль, повертались з сіллю додому, в понеділок рано вже були на роботі. Сіль, яку ми привозили, дружини вимінювали у селян на продукти».

Робітники депо у вільний від роботи час своїми здібними руками виготовляли різні предмети домашнього

побуту: кварти, каструлі, серпи, сокири та інше. Все це мінялось по селах на продукти харчування. Батько за допомогою молотка та наковальні з гільзи снаряда виготовив чайник, який до цього часу зберігається в моїй сім'ї як пам'ятна реліквія важких часів громадянської війни.

В липні 1920 року польські війська відступили з теренів Подільської землі, в Вапнярці встановилась радянська влада. Життя ще на протязі двох років залишалось нужденним. Внаслідок здійснюваної більшовиками так званої «продразверстки» значна частина населення, особливо сільського, голодувала. Дуже не діставало не тільки продуктів харчування, а і таких життєво необхідних речей як сіль, сірники, гас, предмети одягу. Ленін змушений був перейти від політики грабіжницького військового комунізму до нової економічної політики. Це врятувало державу від економічного краху. Пожвавилась торгівля, почали оживати малі приватні підприємства, знецінені мільйонні паперові купюри були замінені стабільним червонцем, рівноцінним золотій 10-рубльовій монеті, розвивалась кооперативна торгівля. Судячи з записів батька, в суспільстві дійсно спостерігалось трудове піднесення. Моя поява, як то кажуть, на світ божий і співпала з початком відродження суспільно-економічного життя в Україні. Народ повірив у вільнеє заможнеє життя. Та невдовзі був підступно зраджений.

Народився я 14 січня 1923 року, якраз на старий Новий рік. Хтось з близьких радив назвати мене Глібом. Але коли справа дійшла до хрещення, згадали, що народився я на Василя та Маланки. З загальної згоди батьків та родичів при хрещенні я отримав ім'я Василь. В одному з привітань до дня мого народження батько писав:

*«Того дня нам не забути
Як ти народився
Як уперше на світ білий
Малим подивився
Скільки радощів в подружжя
Було молодого
Щоб ростити та кохати
Василька малого».*

Перечитавши ці слова вітання я зі слізьми на очах низько схиляю голову перед вічною пам'яттю моїх батьків, які дарували мені багато років, насичених різними подіями, порою болісними турботами, проте цікавого та щасливого життя.

**ДИТИНСТВО,
ШКІЛЬНІ РОКИ,
ПЕРШИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ РІК**

В кінці 1923 року середній ремонт паровозів в депо Вапнярки був припинений, його стали проводити в депо станції Жмеринка. Вапнярське паровозне депо обслуговувало зміни паровозних бригад та здійснювало мілкий біжучий ремонт товарних паровозів серії ОВ, Щ та пасажирського С. Батька перевели на іншу роботу – машиністом електростанції. Замість малопотужної в 10 кіловат була збудована більш потужна, на сотні кіловат, електростанція, її розмістили в лівому крилі приміщення депо. На новому місці роботи батько швидко оволодів ще мало знайомою для нього професією електрика. Десь через півтора року після мого народження наша сім'я переселилась в залізничний будинок поблизу паровозного депо, а ще через рік – в будинок поблизу станції в містечку. Ми жили

в однокімнатній квартирі. В цьому ж будинку оселилась і сім'я дяді мого батька Григорія.

Ставши дорослим, як лікар, я, безперечно, цікавився своїм *anamnesis vitae*. Зі слів матері знаю, що родився на дев'ятому місяці вагітності, в шість місяців сидів, тримав в руках іграшки, з цікавістю розглядаючи їх, ходити став до одного року. Мовою оволодів, напевно, в запрограмовані природою терміни. Мати розповідала, коли мені було півтора року, я, сидячи на східцях залізничного будинку біля депо, з цікавістю дивився, як рухаються паровози, перегукуючись гудками, і сам, наслідуючи їм, вигукував «ту-ту». А вже в 3-річному віці, їдучи саньми в зимову сніжну пору лісом на поховання померлого чоловіка маминої тьоті Галузинського, я весь час запитував мого дідуса Івана, чи є в цьому лісі вовки. Мати казала, що був я спокійним і не вередливим.

Перші відчуття своєї особистості, що zostалися в моїй пам'яті, з'явилися коли мені виповнилось 4 роки, пов'язані вони з екстремальною подією – пожежею. Навпроти нашого вікна неподалеку загорівся будинок. Була пізня ніч, на фоні темного неба над будинком здіймалися високі червоні пасма вогню, а над ними клубилися сірі хмари диму. Пам'ятаю крики людей, які гасили вогонь. Через наше подвір'я, зламавши огорожу, швидко проїхала підвода з бочкою води. В цьому ж віці запам'ятався ще один епізод. Було це під вечір, ми, кілька дітей, грались біля ганку будинку і раптом побачили колону їдучих вершників. Добре пам'ятаю вигляд коней, що махали головами, кавалеристів в будьонівках, у кожного з них була гвинтівка за плечима, а головне – високі піки, прикріплені збоку до стремена, утримувані рукою вершника.

В 1927 році батькові за професійну старанну роботу по встановленню потужного двигуна «Дізеля» на новій електростанції дали квартиру в залізничному двоповерховому будинку, що знаходився за метрів 200 від залізничних колій. Для того часу це було добре облаштоване житло з водогоном, електричним освітленням. Квартира складалася з двох кімнат, доволі великої кухні, де була піч, в якій можна було пекти хліб, коридору. Опалення кімнат пічне, печі обкладені темно-коричневим кахлем. В цій квартирі 9 серпня 1928 року народилася моя сестра Ліля. Батьки були щасливі, в родині панував лад та спокій, який часом змінювався на хвилювання і тривогу. Це бувало тоді, коли до нас з села приїздив дідусь Іван. На заводі він уже не працював, займався своїм невеликим господарством на тій же садибі, де колись проживав його дід Білик Іван. Коли після революції ділили панську землю йому перепало 2 морги землі. В роки НЕПу дід придбав двоє коней, корову, кілька овець. Жив в старій, критій соломою хаті, яка повільно почала вповзати в землю. В садку, недалеко від хати, була клуня, куди звозили та обмолочували снопи. Дідусь розповідав, що в селі йдуть розмови про створення СОЗу і буде спільний обробіток землі. До СОЗу треба віддати землю, коней, корову та сільськогосподарський реманент. Люди в селі хвилюються, особливо заможні селяни. Батько його заспокоював, казав, що може це тільки розмови. Але через деякий час дійсно почалася колективізація, селян силою почали заганяти до спільного обробітку землі. Вступив до СОЗу і дідусь Іван, йому було вже десь за 60 років.

В 1929 році, в травні місяці, в нашій сім'ї сталася подія, котра на якийсь час змінила усталене наше життя. Батька запросили до адміністрації депо і запропонували

їхати до Харкова на річні курси організаторів охорони здоров'я. Пропозиція була несподівана й дивна, адже батько не мав медичної освіти, він закінчив лише церковно-приходську школу. Проте після деяких роздумів, порад родичів та знайомих він згодився поїхати на навчання. Від'їзд батька та його навчання добре збереглися у моїй пам'яті. Ми часто отримували від нього листи. В листах батько писав, що з ним навчаються такі ж робітники, як і він, де проходять заняття, чому їх навчають, а лекції їм читають професори (я запам'ятав лише одне прізвище – Коган-Ясний) та викладачі інститутів.

**Василь Білик в дитинстві з
мамою Соломією Григорівною
та сестрою Лілею**

Дуже турбувався за наш побут, здоров'я, тому що мати залишилася з двома малими дітьми, мені було 6 років, а Лілі виповнився лише один рік. Хоча, як я пам'ятаю, життя наше в час відсутності батька було достатньо забезпеченим. Нам допомагала сім'я батькового дяді Григорія, особливо його дочка Марія, моя хрещена мати.

Відомо, що в довготривалій пам'яті дорослої людини фіксуються найбільш яскраві, чимось вражаючі події, це, напевно, стосується і дітей. Для мене, шестирічного хлопчика, такою подією був приїзд батька в короткотривалу відпустку весною 1929 року. Приїхав він

посвіжівшим, не таким втомленим важкою фізичною працею, як це бувало на роботі в депо. Привіз мамі та нам дітям подарунки. Я небачено щиро радів, бо отримав найкращий, як на мене, подарунок – «Конструктор», до якого входив набір різних металевих деталей, з яких можна було монтувати різні машини, підйомні крани, предмети побуту. Я був у захваті, потім ще кілька років грався цією іграшкою, монтуючи згідно доданих до конструктора креслень різні машини або видумуючи свої зразки.

За місяць до закінчення навчання в Харкові курсантам, серед яких був і батько, була організована навчально-ознайомча місячна екскурсія до Ленінграда та Москви. Слухаючи батькову розповідь про цю екскурсію, я своїм дитячим розумом не міг тоді ще збагнути, яке щастя випало йому, простому робітникові, побувати в визначних наукових та лікарняних закладах, бачити та спілкуватись з всесвітньо відомими вченими. Адже їх група відвідала Колтуші, їх приймав академік Іван Петрович Павлов. В його присутності демонстрували їм досліди по виробленню у собак харчових умовних рефлексів. Побували вони і в науково-дослідному інституті гігієни, військово-медичній академії, багатьох підприємствах та лікарняних закладах. Подібне знайомство з лікарняними установами відбулось і в Москві. Подорожуючи по згаданих містах батько і там не забував про сім'ю. У мене зберігалась поштова картка з зображенням мосту через річку Неву в Ленінграді, надіслана нам батьком. На зворотній стороні він писав: *«Кохана мама і милі діточки мої. Сповіщаю вас що я живий та здоровий. Зараз знаходжусь в Ленінграді. 14/VI виїдем до Харкова і звідти додому. Серафінка (так звали мою маму домашні), Івасюня, Люсенька шлю вам щиро привітання та всім моїм ріднесеньким. Цілую вас*

крепко, крепко. Д. 28.V.30 р.» І ось тепер, через 75 років з часу, коли була написана ця листівка, ще раз переконуюсь, яке значення має сім'я у вихованні молодого покоління, коли в ній панує любов та злагода між батьками, чого в теперішні часи в багатьох випадках нам так бракує.

З Харкова батько повернувся в липні 1930 року, його призначають завідувачем дитячої поліклініки в м. Тульчині. Ми продовжували жити в Вапнярці. Батько щонеділі приїздив до нас додому. Мати, та і я, семирічний хлопчик, з часом стали помічати, що з кожним приїздом у нього стає все гірший настрій, він висловлював невдоволення своєю роботою. І це було зрозуміло. Не маючи спеціальної медичної освіти, він міг здійснювати лише адміністративно-господарське керівництво, а що стосувалось медичної сторони справи – діагностики хвороб, їх лікування та профілактики, був безсилий. Пропрацювавши рік завідувачем поліклініки, батько подав заяву про звільнення його з займаної посади. Повернувся в рідну Вапнярку на старе місце роботи. В кінці 1931 року його призначають начальником електростанції на станції Вапнярка.

1930 рік став знаменним і в моєму дитячому житті. Батьки вирішили послати мене до школи. Мені виповнилося вже 7 років, до 8-річного віку, який треба було мати, щоб поступити до першого класу, не доставало трохи менше шести місяців. Батько повів мене до директора школи з проханням зарахувати його дитя до першого класу. Після розмови зі мною у присутності батька, після деякого вагання, директор школи погодився прийняти документи. Цьому, мабуть, сприяло те, що я вже міг, хоча і повільно, читати, писати літери, в межах двох десятків рахувати. До школи мене готувала моя хрещена мама Маруся, дочка батькового дяді Григорія. Збирали до школи всією

родиною. Пошили з бархату новий костюмчик, купили нові черевики, ранець для книжок і зошитів. У супроводі батька 1 вересня 1930 року я переступив поріг Вапнярської семирічної прогресивної школи.

Історія школи, в якій я навчався, має більш ніж столітню історію. В 1897 році на станції Вапнярка була відкрита початкова школа для дітей залізничників. Розміщалася вона в одноповерховому дерев'яному будинку, в якому були три класні кімнати. Через кілька років її перетворили в двокласне училище з терміном навчання 5 років. Перші три роки діти вивчали такі предмети як читання, письмо, арифметику, чистописання і закон Божий, наступні два роки – російську мову, арифметику, географію, історію, природознавство, закон Божий і рукоділля. Після революції 1905 року було збудовано новий цегляний двоповерховий з прилягаючою до нього одноповерховою частиною шкільний будинок, в якому було 6 навчальних кімнат, учительська, два підсобних приміщення. Після революції 1917 року школа перетворилася у чотирирічну, а з 1923 року стала семирічною школою-прогресивною. В 1935 році її переіменували в десятирічну прогресивну школу. Підпорядковувалась вона тоді органам народної освіти. В 1936 році її розділили на дві середні школи – містечкову № 1 та залізничну № 62. Мені випало щастя продовжити і закінчити навчання в Вапнярській залізничній школі № 62.

В пам'яті відроджуються спомини про перші роки школярства. Як і у всякій школі ми, учні, були різні по поведінці, старанності та здібності до навчання. В моєму першому класі навчались діти простих робітників та службовців, значна кількість дітей, батьки яких працювали на залізниці, була жителями навколишніх сіл. Немало було

дітей і єврейської національності з містечка. З друзів першого класу запам'ятався Сюня Сендерович. Батько його працював начальником Капустянської вузькоколійної станції. Я часто бував у них вдома. Іноді з Сюнею робили разом уроки, бігали та грались в пристанційному садку. Через кілька років Сендеровичі переїхали до Вінниці. Зв'язок з Сюнею був втрачений. Яка подальша його доля мені невідомо.

Першою моєю вчителькою була Панфілова Олександра Феодосіївна, вже літня жінка високого зросту з сумним, дещо суворим виразом обличчя. В житті її, видно, було багато неприємностей. В класі завжди у неї був порядок, на уроках панувала дисципліна, ми її трохи побоювались. Проблем з навчанням у мене не було, хіба що з письмом. До школи мене навчили писати друкованими літерами, перейти на написання літер письмовим шрифтом було важкувато, але через деякий час я подолав ці труднощі. Можливо, вони пішли мені на користь. В старших класах у мене виробився гарний, майже каліграфічний почерк. Видно я був непоганим учнем, бо вчителька доручила мені допомагати у навчанні сусіду по парті Рейдеру Йосці, тому важко давались читання і особливо арифметика. Вже після війни, їдучи в поїзді, я випадково зустрів його. У формі залізничного ревізора він вправно перевіряв у пасажирів квитки, штрафував безбілетників.

Відомо, що у 20-х роках минулого сторіччя в Україні, незважаючи на панування комуністичної ідеології, спостерігалось національно-культурне відродження. Особливо це стосувалося гуманітарних питань – літератури, мистецтва, науки, освіти. Прояви його ще відгукувались і на початку третього десятиліття, у період мого школярства. У перших чотирьох класах навчання велося лише українською

мовою, російську мову починали вивчати з 5 класу. В підручниках, які видавалися для українських шкіл, з'явилося чимало нових слів, які відрізнялись від російських, хоча стосувались одного й того ж поняття. Так, наприклад, російське слово «карта» (географічна) писалось «мапа», «лампа» (освітлювальна) – «лямпа», «клас» (навчальний) – «кляса», невеликі сани – гринджоли. Окрім літери «Г» застосовувалася літера «Ґ». Згадані нововведення ініціював тодішній народний комісар освіти України Микола Скрипник, вірний лєнінець, світлини якого нерідко друкувалися на сторінках газет та журналів. І раптом влітку 1933 року появилoся повідомлення, що Микола Скрипник покінчив життя самогубством. Зрозуміло, що школярам про причину його смерті ніхто нічого не розповідав. Тепер уже добре відомо, що однією з причин самогубства М. Скрипника було звинувачення його Сталіним в організації освіти в Україні.

В ті роки роль Сталіна, як провідника, вождя комуністичної партії Радянського Союзу, невпинно зростала. Колективізація, індустріалізація, виконання п'ятирічок пов'язувалися з його іменем. Не зважаючи на зубожіння населення, яке особливо відчувалося в Україні, прославлялись успіхи радянського народу в будівництві комунізму. Безперечно, ця пропаганда в першу чергу була розрахована на молоде покоління. Активно діяли піонерські та комсомольські організації. Особлива увага зверталась на військово-патріотичне виховання. В школі діяли гуртки з підготовки значкістів «Готов к труду и обороне», «Ворошиловский стрелок», «Готов к санитарной обороне», «Готов к противовоздушной и химической обороне». Молодь з гордістю носила ці значки як прояв свого патріотизму. Із року в рік з'являлись нові патріотичні пісні: «Нас утро встречает

прохладой», «Широка страна моя родная», «Катюша», «На границе тучи ходят хмури» та інші. Концерти на святкових урочистих зборах обов'язково розпочиналися піснею про Сталіна. Безумовно, молодь позитивно сприймала пропагандистські новації комуністичної партії, хоча матеріальне життя суспільства в той час все більше погіршувалося. Пам'ятаю, як радо сприймали школярі дозвіл на святкування новорічних ялинок. Після Жовтневої революції новорічні ялинки були заборонені як буржуазний пережиток. Відновлення свята новорічної ялинки та відкриття палаців піонерів пов'язували з іменем Постишева, який тоді був одним із секретарів ЦК компартії України, до речі, одним з найбільш жорстоких організатором насильницької колективізації та голоду в Україні. А ми, школярі, його прославляли, вважали найкращим другом піонерів.

В пам'яті збереглися події, пов'язані з розкуркуленням селян, та голодомор 1932–1933 років. Раніше я згадував, що будинок, де проживала моя сім'я, знаходився недалеко від станційних залізничних колій. З вікон нашої квартири, яка була на другому поверсі, добре було видно рух поїздів. Одного ранку на одній з колій зупинився ешелон з товарних вагонів. Невеликі віконця були заграбовані. Крізь них виглядали обличчя літніх чоловіків, жінок, дітей. Впродовж ешелону ходили вартіві у військовій формі з гвинтівками наперевіс, сторожовими собаками. Батьки схвилювано, зі страхом дивилися у вікно. На моє запитання – кого це везуть, батько відповів лише одним словом – розкуркулених. Події розкуркулення зачепили і нашу сім'ю. Молодший брат мого батька Дмитро на початку 30-х років оженився на Дарині, дочці заможного селянина (дах хати був вкритий залізом), сім'я якої невдовзі після весілля була розкуркулена. Батько Дарини

був вже в літах, то його не чіпали. Постраждали два сини, їх вислали до Сибіру. Один з них там загинув, другий – пропав безвісті. Невдовзі помер і батько Дарини.

Страшні, жахливі події бачив я і в роки голодомору 1932–1933 років. Станція Вапнярка була вузлова. Вона з'єднувалась одноколіійною залізничною дорогою з центральною придніпровською частиною України – Черкащиною та Уманщиною, де, як говорили між собою люди, голод лютував найбільш жорстоко. Казали, що на Уманщині вимирали цілі села. Люди, рятуючись від голодної смерті, залишали свої домівки, по залізниці добирались до станції Вапнярка в надії рухатись ще кудись, щоб знайти собі порятунок. На станції, особливо навесні 1933 року, було велике скупчення голодаючих людей, знесилених, виснажених, спухших. Багато з них помирало. Щоранку я бачив як повз наш будинок дорогою на цвинтар їхали одна-дві підводи з тілами померлих, прикритих соломною, ззаду стирчали їх ноги. Померлих за цвинтарем скидали у вириті ями, загібали землею. Скільки покоїться там страждених ніхто не знає.

Мою родину, на щастя, голод обійшов стороною. Батько працював на залізниці. Всі залізничники отримували продовольчі картки. Працюючим видавали по 800, а членам їх сім'ї – по 400 грамів хліба. У нас була корова. З городу, який ми садили щороку, на зиму запасли картоплю, кабаки, буряк, моркву, капусту, з зібраної кукурудзи мололи на жорнах кукурудзяну муку. Мати була добра господиня, бережлива, щодня готувала нам сніданок, обід, вечерю. В голодні місяці в нашій сім'ї проживали дві племінниці батька. Часто з села приїжджав дідусь Іван. Батько всіма силами підтримував його, щоб не вмер з голоду, хоча одного разу приїхав і він з опухшими ногами.

Згадуючи той час, дивуюсь, що, не дивлячись на, здавалось би, достатнє харчування, мені чомусь весь час хотілось їсти, хоча б шматочок чорного хліба, посипаного сіллю. З настанням травня наступило деяке полегшення. Люди стали вживати в їжу деякі бур'яни: лободу, кропиву, калачики, квіти акації. Коли зійшов сніг, ходили по полях, городах, вишпортували з землі торішню мерзлу картоплю, буряки. Життя поступово оживало. Про пережиту голодну зиму офіційних розмов не велося. Мовчав і навколишній світ.

Добре запам'яталась ще одна подія, яка відбулася наприкінці 1934 року. Першого грудня вранці по радіо сповістили, що в Ленінграді по-зłodійськи вбито видатного діяча Комуністичної партії, трибуна революції Сергія Мироновича Кірова. У Вапнярці в цей день був морозний ранок, випав перший сніг. Весь день радіо говорило про підступні дії ворогів народу, звучала траурна музика. На другий день всі газети вийшли в траурних рамках зі світлинами Кірова, повідомлялось про мітинги трудящих, на яких гнівно засуджувалися вбивці. Для нас, школярів, це теж була дуже сумна подія, адже ім'я Кірова ми знали як вірного лєнінця, героя громадянської війни вже з перших класів навчання в школі. Безумовно, ніхто з нас, дітей, і в страшній уяві не зміг би подумати, які наслідки матиме вбивство Кірова в найближчі роки в житті нашого народу. Можливо, дорослі особливо причетні до активного суспільного життя, відчували наближення нового періоду репресій. Цей час не забарився, він досяг свого апогею в 1937–1938 роках.

А тим часом в Україні, при активній підтримці партійних органів, зародився стаханівський рух, направлений на підвищення продуктивності праці. На Донбасі, на шахті

Центральне Ірміно Олексій Стаханов в 14 разів перевиконав змінну норму видобутку вугілля. Ця звістка миттєво облетіла всю країну, широко висвітлювалась на радіо, в центральних та місцевих газетах. Почин Стаханова почали швидко розповсюджувати в інших галузях – машинобудуванні, на залізничному транспорті, сільському господарстві. На шпальтах газет, журналів друкувались світлини п'ятисотенниці по вирощуванню буряків Марії Демченко, першої жінки-трактористки Паші Ангеліної, паровозного машиніста Петра Кривоноса, коваля Олександра Бусигіна. В країні широко пропагувалась та розповсюджувалася ідея соціалістичного змагання. Змагались між собою за кращі показники у виробництві не лише окремі робітники і колгоспники, а і цілі підприємства, колгоспи, райони, області, навіть республіки. Заключалися договори по соцзмаганням до святкових днів на ім'я Сталіна, владних органів, надсилалися рапорти про виконання та перевиконання взятих зобов'язань. Система соціалістичного змагання була не короточасною кампанією, вона стала невід'ємною частиною радянської системи й проіснувала до розпаду Радянського Союзу. Переможцям соцзмагання вручалися почесні грамоти, їх нагороджували орденами, медалями, а трудові колективи – перехідними Червоними прапорами. Заради справедливості треба сказати, що впроваджена комуністичною партією система соцзмагання зіграла позитивну роль у розвитку економіки країни, особливо в промисловості. Безпосередні учасники цього процесу – робітники, селяни, – крім морального заохочення, мало що мали. Про стаханівський рух, соцзмагання пишу тому, що і ми, школярі, змагались між собою за кращу успішність і поведінку. В сьомому класі я також в числі кращих учнів був нагороджений почесною грамотою, двоухтомним виданням

творів Короленка та гарним блокнотом з зображенням барельєфа Сталіна на обкладинці. Це була моя перша нагорода.

В наступному 1936 році головною подією, яка добре збереглася у моїй пам'яті, було прийняття в Радянському Союзі нової Конституції. Вважалось, що її дарував радянському народові великий Сталін. Ось чому називали нову Конституцію сталінською. По всій державі була розгорнута широка пропагандистська кампанія. Залучались до читання нової конституції в трудових колективах й учні нашої школи, яка щойно перейшла у підпорядкування відділу шкіл Управління Одеської залізниці. Учні старших класів виїздили на дрезині до робітників служби колії, щоб в обідню перерву провести політінформацію. В школі була випущена стінна газета, повністю присвячена сталінській Конституції. Я був членом редколегії, пам'ятаю, як старанно ми її розмальовували. В заголовній частині зліва була зображена в повний зріст фігура Леніна, справа – Сталіна. По змісту нова Конституція на той час дійсно була демократичною. Вона дарувала народам Радянського Союзу ті ж громадянські права, які були в буржуазних демократіях. Проголошувалось право республік, які входили до складу Союзу, на самовизначення аж до відокремлення. Але все це було лише на папері. Соціально-політична напруга в державі зростала. В моїй, на той час вже більше усвідомленій, пам'яті збереглися повідомлення про судові процеси над троцькістсько-зінов'євським антипартійним блоком, а згодом – над Бухарінім, найближчими соратниками Леніна, організаторами та провідниками Жовтневої революції. Відлуння цих судових процесів в 1937–1938 роках з особливою жорстокістю прокотилося по всій країні. Почалися масові арешти, часто зовсім невинних людей.

Все це робилось в нічний час, подальша доля репресованих від загалу людей була утаємничена. В будинку, де ми жили, були заарештовані двоє службовців-залізничників. Через кілька днів їх сім'ї з квартир були виселені. Серед репресованих були й батьки учнів нашої школи. Зловісного звучання набули слова «ворог народу», наростало почуття страху, взаємної недовіри. В хвилюванні й неспокої переживала цей час і моя сім'я.

Батько, працюючи начальником електростанції, яка забезпечувала енергопостачання та освітлення всього залізничного вузла, через який день і ніч відбувався рух поїздів, йшов великий потік різних вантажів, дуже добре усвідомлював, яку відповідальність несе він особисто за безаварійну роботу електростанції. Навіть самі незначні порушення режиму її роботи могли бути видані як шкідництво. Пам'ятаю, як батько, пізно ввечері приходячи з роботи, з тривогою поглядав на освітлення в квартирі. При миготінні електричної лампочки він швидко одягався і майже бігом вертався на роботу. І так було з дня на день. Незадовго до Жовтневих свят один із двигунів станції зупинили на один-два дні для профілактичного огляду. У батька з цього приводу виникли великі неприємності. У вузловому парткомі йому дорікали, як можна було перед таким великим святом ставити під загрозу освітлення вузлової станції. Відчувалося неприязне ставлення до батька станційного начальства. Можливо, це було пов'язано з тим, що він був безпартійним. Раніше йому пропонували вступити до комуністичної партії, але він цього уникав. З його слів я тоді розумів, як болісно він сприймає насильницькі методи керівництва багатьох партійних начальників, невідповідність між тим, що проголошувалося на словах і тим, що було в дійсності.

Влітку 1937 року до нас додому неждано завітав станційний службовець. Приніс з собою четвертушку горілки, сказав, що бажає познайомитися з батьком ближче як з доброю, розумною людиною. Мати в гостинній кімнаті накрила стіл. Якийсь час вони розмовляли, гість випив майже усю четвертинку горілки. Батько спиртного не вживав, міг випити невелику чарочку. Через кілька днів після цих таємничих відвідин батько подав заяву про звільнення з роботи за власним бажанням. Через декілька років з розмови між батьками я дізнався, про що саме йшла мова на тій «таємній вечері». Нежданий гість повідомив батька про наміри станційного керівництва призначити нового начальника електростанції. Про це знають партійні органи, заперечень проти заміни керівництва електростанції немає. Він натякнув, що краще було б батькові подати заяву про звільнення за власним бажанням, бо якщо в електропостачанні та освітленні залізничного вузла виникнуть якісь недоліки, то наслідки можуть бути погані. Тепер уже загальновідомо, що в ті часи, особливо в роки «великого терору», спровокувати «вредительство» було дуже легко, достатньо написати у відповідні органи звинувачувального листа і людина могла бути репресована, без слідства і суду засуджена до розстрілу або тривалого ув'язнення. Батькові вдалося уникнути репресивних дій з боку комуністичної системи. Ось і думаю тепер, а може це сталося завдяки завітавшому у вечірній час до нас додому нежданому гостеві з четвертушкою горілки? Все ж таки є порядні люди на світі.

Так закінчилась майже двадцятирічна робота мого батька на залізничному транспорті. Через тиждень наша сім'я звільняла «казьонну» квартиру в залізничному будинку, в якому прожили майже десять років. Оселились в

найнятій кімнаті з кухнею на вулиці Колоденській. Хазяї будинку дозволили нам користуватися їхнім сараєм. Батько влаштувався на нову роботу – механіком Вапнярської міжрайонної нафтобази, яка ще знаходилася в стадії будівництва. Через рік його запросили на посаду майстра електроцеху Вапнярської машинно-тракторної майстерні. На цій посаді він працював до початку Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років.

Згадуючи події 30-х років минулого століття, не можу не розповісти про те, як проходило моє життя в школі, адже значну частину часу ми, школярі, проводили в її стінах. Незважаючи на згадані важкі соціально-економічні та політичні умови, які переживала в ті часи людинність України, навчання в Вапнярській залізничній середній школі № 62 залишило у мене позитивні, а може, в якійсь мірі, і романтичні спогади. Безперечно, значний вплив на наше виховання мала єдина в країні комуністична ідеологія з обожнюванням особи Сталіна та непримиримого ставлення до «ворогів народу». З іншого боку, дякуючи нашим вчителям, ми досить ґрунтовно вивчали класичну українську і російську літературу XIX і початку XX століть, що прищеплювало нам і гуманістичні погляди на життя.

В 1935 році директором школи був призначений Могильний Степан Сергійович, родом з Чернігівщини, за освітою – вчитель історії. Він приклав багато зусиль, щоби школу знову передали у відомство залізниці. Степан Сергійович був для нас взірцем поважаемого педагога, здібного організатора освітянської справи. Він привчав нас до самостійної роботи над підручником, умінню виділяти з прочитаного головне, вимагав, щоб відповіді на уроках були конкретними та зрозумілими. Пам'ятаю, коли

вийшов у світ короткий курс історії КПРС (казали, що автором його був Сталін?) і було впроваджене обов'язкове його вивчення у всіх навчальних закладах, Степан Сергійович особливу увагу звернув на вивчення нами четвертого розділу підручника, присвяченого діалектичному та історичному матеріалізму. Я старанно вивчив цей розділ, добре знав його положення, що згодом, під час навчання в інституті, дало мені змогу більш впевнено виступати на семінарських заняттях з марксизму-ленінізму. Директор школи приязно ставився до тих, хто добре вчився, знав відстаючих та порушників дисципліни. На великих перервах проводилися п'ятихвилинки. У вестибулі збиралися всі класи. Директор, піднявшись по сходах, що вели на другий поверх, інформував всіх учнів в присутності вчителів про успішність в окремих класах, називав прізвища порушників дисципліни, розповідав про шефську роботу в робочих колективах залізничників. Зимою, під час сніжних заметів, коли виникала потреба у допомозі залізничникам відчищати колії від снігу, учні старших класів залучалися до цієї роботи. За зароблені гроші ми купили для школи патефон, грамофонні пластинки. В школі активно діяла комсомольська організація. Очолював її мій однокласник Любічанківській Віктор, щиро дружбу з ним я підтримую і до цього часу. Діяли також гуртки з військово-патріотичного виховання, художня самодіяльність – учнівський хор, оркестр народних інструментів. В пам'яті добре збереглася підготовка до зустрічі Нового року, встановлення в школі новорічної ялинки. Іграшки для її вбрання ми робили своїми руками, готували маскарадні костюми. Суспільне життя у школі було активним та різноманітним по формі, але за змістом спрямоване лише в одному напрямку – прославлянні переможної ходи в побудові соціалізму в

СРСР. І підстави для цього були. Ми з захопленням оглядали нові потужні паровози вітчизняного виробництва ФД (Фелікс Дзержинський) та ІС (Йосип Сталін), які щойно почали курсувати нашими залізницями. Героями нашого часу для нас тоді були челюскінці на чолі з академіком О. Ю. Шмідтом та льотчики Водоп'янов, Леваневський, які рятували їх, вивозячи з місця загибелі криголама «Челюскін», а також льотчики Чкалов, Беляєв, Байдуков, що здійснили безпосадочний переліт через Північний полюс до США, папанінці – колектив дрейфуючої полярної станції на чолі з Папаніним.

Навчальний процес з більшості предметів проходив по усталеній традиційній методиці. Урок починався з опитування, перевірялося виконання домашнього завдання, далі вчитель пояснював нову тему, в кінці урока давалось нове завдання для домашньої роботи. З шанованих мною вчителів не можу не згадати нашого класного керівника вчителя української мови і літератури Безбаха Сергія Григоровича, який ще в мої дитячі роки привив мені повагу та любов до рідної батьківської мови, вчителя російської мови та літератури Осаківського Микиту Васильовича, який ввів мене у світ російської класичної літератури. З вдячністю згадую вчителів природничих дисциплін – завуча школи, вчителя фізики Білоуса Івана Васильовича, вчительку хімії та біології Крученкову Ганну Сидорівну та її сестру, вчительку математики Крученкову Ксенію Сидорівну. Дякуючи їм, я отримав знання, які дозволили мені в майбутньому не відчувати особливих труднощів і в здобутті вищої освіти.

1939–1940 роки також були насиченими багатьма, часом не передбачуваними, подіями загальнодержавного значення, які також суттєво впливали на наше виховання.

З часу приходу в 1933 році до влади в Німеччині Гітлера, ми знали, що фашизм є найбільшим реакційним та агресивним проявом капіталістичної системи. Свідченням цього був захват фашистською Німеччиною Австрії та Чехословаччини. В нашій країні дії фашистської Німеччини різко засуджувались. Радянські люди вважали, що фашизм є самим небезпечним ворогом нашої країни.

І раптом на радіо, в газетах появилось повідомлення про заключення мирного договору про ненапад між Німеччиною і Радянським Союзом, про візит до Москви міністра іноземних справ Німеччини Рібентропа, а до Берліна – наркома закордонних справ СРСР Молотова. Антифашистська пропаганда припинилася. Пам'ятаю, з яким полегшенням сприймалася ця подія серед простих трударів. Більшість з нас вірили у щасливе мирне прийдешнє життя. Та невдовзі, 1 вересня 1939 року Німеччина розпочала війну з Польщею в лічені дні розгромивши польське військо, а 17 вересня зі сходу Червона армія розпочала дії по визволенню Західноукраїнських земель з-під гніту панської Польщі. Ми з радістю читали газети, слухали радіо про національні збори у Львові, на яких було проголошено возз'єднання Західної України з Радянською Україною. А через кілька місяців розпочалась війна з Фінляндією. Тривала вона недовго, закінчилась підписанням договору між Фінляндією й СРСР про неучасть фінів у будь-яких діях, спрямованих проти нашої країни. У березні 1940 року до нас в школу приїздили учасники фінської війни, розповідали про героїзм червоноармійців при взятті лінії Манергейма. Такі зустрічі, безперечно, мали виховний вплив на молодь. Багато випускників нашої школи бажали поступити до військових училищ. Хоча думки про те, що через якихось півтора року все мое

покоління буде мобілізоване і братиме участь в самій жахливій кровопролитній війні в історії людства, і близько не було. В засобах масової інформації в основному висвітлювались успіхи радянського народу у виконанні третьої п'ятирічки. Крилатою була фраза, вимовлена Сталіним: «Життя стало краще, життя стало веселіше, товарищи!». Проте в дійсності життя було нелегким. Важким і напруженим був 1939 рік і для моєї родини.

Майже два останні роки наша сім'я проживала у найнятій однокімнатній квартирі без будь-яких побутових зручностей. Батьки вирішили, як би важко не було, збудувати своє житло. В цей час сталася щаслива нагода, батьків дядя Григорій отримав ділянку землі для індивідуального будівництва і запропонував нашій сім'ї взяти в ньому участь. Ось так наші дві родини почали будувати спільний будинок на дві квартири. Грошових збережень у нас не було. Батько звернувся до профсоюзу та директора МТМ про надання йому грошової позики. Як кращому робітникові, в позиці не відмовили, видали для індивідуального будівництва 2000 карбованців. Мені на той час виповнилося 16 років. В будівництві будинку я брав активну участь. До фізичної праці батьки привчали мене з сестрою Лілею з дитячих років. Кожен з нас мав свої обов'язки при прибиранні в суботні дні квартири. З 12 років моїм обов'язком було щодня під вечір нарвати мішок трави для корови. В літній час ми з мамою обробляли городи – сапали, підгортали картоплю, кукурудзу, буряки.

Облаштування власної садиби почали з того, що на мочаристій її частині викопали копанку, біля неї криничку. Поряд з криничкою я посадив вербу, яка з роками розрослася мов парасолька. Мені доводилося працювати у вільний від навчання в школі час в ролі підсобного робітника.

Почуття, що будуєш власний будинок, давало насолоду в роботі. Навіть фізична втома здавалась якоюсь легкою та приємною. До кінця року будинок в основному був збудований, для проживання були придатні кімната, кухня, коридор. Ще одна кімната лишалась не облаштованою, потребувала внутрішніх робіт. На все життя запам'ятав родинну радість переїзду до власного будинку, запах свіжої фарби, тепло і затишок в добре обігрітих кімнатах, утаємничене освітлення газової лампи у вечірній час. Це був останній рік мого постійного проживання в рідній мені Вапнярці.

Навчався я вже в 10 класі. В школі Новий 1940 рік зустрічали традиційно з новорічною ялинкою, настрій був піднесений. Кожен з нас, випускників, думав про своє майбутнє, здавалось, воно мало бути щасливим. Моя особиста професійна орієнтація починалася ще з дитячих років. Коли важко хворіла моя сестра Ліля, її лікував доктор Натонсон, який мені дуже сподобався своєю добротою. Певний вплив мали розповіді батька про його навчання в Харкові на курсах організаторів охорони здоров'я, зустрічі з відомими вченими. Але вирішальний вплив в більш свідомому юнацькому віці на мене справили літературні образи доктора Димова у творі Чехова «Попрыгунья», п'єса Корнійчука «Платон Кречет», кінофільм «Доктор Калюжний». Навчаючись в 10 класі, я твердо вирішив, якщо буде така можливість, поступати до медичного інституту. Хоча були й інші можливості. До школи приїздили представники Дніпропетровського інституту залізничного транспорту, запрошували поступати до їхнього навчального закладу. Директор школи організував поїздку нашого класу до Одеси для ознайомлення з музеями міста, оперним театром. Перша в моєму житті оперна

вистава, яку я побачив та прослухав, була опера Чайковського «Черевички». Враження від поїздки до Одеси ще більше надихали нас на оптимістичний лад, віру в краще майбутнє.

Швидко пролетіли III та IV чверті навчального року, як уві сні пройшли випускні іспити, які я склав на відмінно. Випускний вечір відбувся десь у 20-х числах червня 1940 року, пройшов урочисто з участю наших вчителів та батьків. Застілля було скромним, але веселим. Грав духовий оркестр, молодь танцювала. Вранці на світанку ми прощалися з рідною школою, не усвідомлюючи того, що це прощання з кращим періодом людського життя – дитинством і юністю.

Всі 29 випускників нашого класу отримали атестат про середню освіту. Сікур Олі та мені, як відмінникам навчання, вручили атестат відмінника, що давало право вступати до вищих навчальних закладів без вступних іспитів. Отримавши атестат, зібравши необхідні документи, надіслав їх поштою у I Київський медичний інститут. Через два тижні отримав повідомлення з приймальної комісії, що мене зараховано студентом I курсу лікувального факультету. Радість була неймовірна і разом з нею закралось якесь утаємничене відчуття непевності й страху. Як житиму у відриві від рідного батьківського дому і чи зможу подолати самотійно ще невідомі мені складні труднощі буття.

До від'їзду на навчання в Київ залишалось майже два місяці. Директор школи запропонував мені в цей час попрацювати в шкільній бібліотеці, на що я з радістю погодився. Напевно, це були одні з найпам'ятніших днів у моєму житті. І не тому, що була цікава робота, і не тим, що мав отримати якусь там зарплату, а подією, яка збереглася

в пам'яті на все життя. В ті дні до школи з залізничного продуктового магазину для працівників школи завезли білий хліб у вигляді великих круглих буханок, спечених на черені. Я теж отримав буханку такого хліба. Це був перший в моєму житті заробіток. І цінним він був тому, що з часу голоду в Україні ми вживали лише чорний глевкий хліб, який отримували за продуктовими картками. Якось недавно моя сестра Ліля запитала мене: *«А пам'ятаєш, коли після закінчення школи ти працював у шкільній бібліотеці і приніс додому виданий вам білий пухнастий свіжий хліб? З якою насолодою ми його їли, пригощаючись одночасно рожево-сріблястим кавуном!»* *«Того дня я ніколи не забуду – відповів я, – такі речі карбуються у пам'яті на все життя.»*

Літо 1940 року запам'яталось мені ще однією подією – приєднанням Бессарабії до СРСР та утворенням Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки. На початку червня через Вапнярку в напрямку кордону з Румунією, який знаходився на відстані 50 км від нашого селища по річці Дністер, пішим маршем пересувалися піхотні підрозділи Червоної Армії. Хоча були літні спекотні дні, солдати були екіпіровані у повній бойовій формі. Ось і зараз перед очима спливає образ солдата-червоноармійця передвоєнних років зі скаткою шинелі через плече, протигазом, саперною лопаткою, котелком для прийому їжі, рушницею Мосіна зі штиком зразка 1891 року. Одягнуті солдати були в польову форму, в блідо-зелених бавовняних гімнастерках та штанах, взуті в черевики з обмотками до колін. На голові пілотка з червоною зіркою на чільній стороні. Приєднання Бессарабії і створення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки, до складу якої ввійшла Молдавська Автономна

Республіка, що була у складі України, сприймалося тоді як ще один крок до зміцнення обороноспроможності Радянського Союзу. Кордон перемістився з річки Дністер на захід, на річку Прут. Все це вселяло надію на мирне життя, покращення добробуту людей.

Липень і серпень місяці спливали досить швидко, стрімко наближався час мого від'їзду до Києва на навчання в медичному інституті. Для мене це був перший самостійний виліт з рідного гнізда. У великих містах, крім Одеси, я ніколи не бував. Почуття чогось незнайомого, незвіданого, безперечно, мене бентежило і разом з тим надавало сміливості у подоланні нових життєвих пригод. Батьки, в міру своїх матеріальних можливостей, зробили все необхідне, щоб забезпечити мене певною сумою грошей. У зроблений батьком фанерний чемодан склали потрібні для студентського життя речі, серед яких була і вишита українська клембівська сорочка. Попередньо було домовлено, що, по приїзді до Києва, я зможу на деякий час зупинитися у племінниці дружини дяді Григорія Клавдії Руденко, сім'я якої проживала по вулиці Пирогова. Це надавало мені впевненості, що в перші дні перебування у невідомому мені місті я не опинюся бездомним на вулиці.

Залишив я рідну домівку 28 серпня 1940 року. До поїзда Одеса-Київ, близько опівночі, мене проводжали батько з сестрою Лілею. З мамою я розпрощався вдома. До Києва приїхав наступного дня вранці. Сім'я Руденків прийняла мене привітно. Залишивши у них свої речі, я пішов до приймальної комісії, яка знаходилася у будинку дирекції інституту на бульварі Шевченка, 13. В міру моїх матеріальних можливостей, головне питання, яке потрібно було вирішити – це отримання місця для проживання в гуртожитку. Поселенням в студентські гуртожитки займалась

спеціальна комісія. Бажаючих отримати місце в гуртожитку було досить багато. Лише під вечір дійшла моя черга. Я зайшов в кімнату, де засідали члени комісії, майже втративши надію на позитивне вирішення мого прохання. Проте, всупереч моїм песимістичним сподіванням, члени комісії, розглянувши мою заяву, запитавши звідки я приїхав, яку школу закінчив та де працюють мої батьки, одноставно вирішили видати мені ордер на поселення в гуртожитку медичного інституту по вулиці Монастирській, 9. Весь день 30 серпня був витрачений на поселення. Моя нова оселя являла собою двоповерховий будинок барачного типу. На кожному поверсі посередині проходив довгий коридор, по обидва боки якого розташовувались житлові кімнати, в кінці коридору знаходилися побутові приміщення. На кожному поверсі було також по одній читальній кімнаті. В гуртожитку проживало десь біля 100 студентів. Мене поселили на першому поверсі в 6 кімнаті, розрахованій на 5 місць. Всі поселені в цю кімнату були студентами першого курсу. Комендантом гуртожитку була жінка літнього віку, сувора та вимоглива до своїх мешканців. У спогадах про далеке вже минуле, мій перший студентський гуртожиток залишив у мене кращі почуття студентського життя, хоча і бідного, проте сповненого жагою досягнення омріяної мети. Того ж дня написав листа батькам, що отримав місце в гуртожитку, облаштувався добре, просив їх, щоб не хвилювалися за мене і, пишучи ці слова, відчував, як у мене самого сльози навертаються на очі, як мою душу охоплює почуття самотності та туги за рідним домом. Вони особливо сильно відчувалися перші кілька тижнів, а потім повільно стали згасати від зайнятості та напруги в навчанні.

Нарешті наступив день 1 вересня 1940 року – перший день мого студентського життя. Урочистостей з приводу початку нового навчального року в інституті не проводилося. Заняття розпочались зранку згідно розкладу. Першу лекцію для студентів першого курсу лікувального факультету з неорганічної хімії читав професор Семенцов. Тоді я вперше в житті побачив справжнього професора – людину літнього віку, статечної фігури з сивою невеликою борідкою, живим проникливим поглядом. Він поважно зійшов на кафедру, привітався і на бездоганній українській мові почав нам розповідати про значення хімічних наук у розвитку медицини. Читаючи лекцію, професор не користувався будь-якими записами, в руках у нього був лише маленький шматочок крейди, якою він на дошці вільно писав різні хімічні символи та складні хімічні реакції. Нас, недавніх школярів, все це вражало, для мене особисто ставала більш зрозумілою нова, більш висока ступінь навчання, притаманна вищій школі.

Згідно з тодішнім навчальним планом, в медичних інститутах на першому курсі лікувального факультету в першому семестрі вивчали неорганічну хімію, біологію, фізику, нормальну анатомію людини, латинську та ще одну з іноземних мов, марксизм-ленінізм, проводилися також заняття з фізичної підготовки. У другому семестрі вводилися нові дисципліни – органічна хімія та гістологія.

Заняття зі згаданих вище предметів проходили в різних місцях міста: з неорганічної та органічної хімії, фізики, біології і гістології в теоретичному корпусі по вул. Леніна, 37 (тепер вул. ... [Богдана Хмельницького], де знаходиться Музей історії медицини України) та вул. Чкалова; з нормальної анатомії людини – в спеціально збудованому будинку, який за старим звичаєм звали анатомічним

театром, знаходився він за Бессарабкою, в районі міської клінічної лікарні; з латинської та німецької мов – в центральному Червоному корпусі Київського університету ім. Т. Г. Шевченка; з марксизму-ленінізму – в «Кубичі» в районі Володимирівської гірки. Так що після кожної двогодинної пари занять нам доводилося мандрувати по місту з однієї кафедри на іншу.

Для першокурсників найбільш вражаючим було перше відвідування кафедри нормальної анатомії людини, де в секційному залі на спеціально обладнаних столах лежали трупи померлих людей. Для мене особисто, перше відвідування, як ми її називали, «анатомки» справило дво-яке враження. З одного боку, я розумів, що це мертві тіла, той матеріал, будову якого я повинен детально вивчити, з іншого боку, в моїй уяві з'являлись образи цих мертвих тіл, коли вони були живими людьми, кожен з них міг рухатись, по своєму сприймав оточуючий його світ, міг мислити, розмовляти, радіти та сумувати. Проте в подальшому ми, студенти-медики, зі скальпелем та пінцетом у руках, препаруючи певні частини людського тіла, вже не задумувалися про духовну сторону справи, нас цікавило як краще виділити той чи інший м'яз, суглоб, судину чи нерв, виготовити препарат, який би отримав високу оцінку у викладача. Вивчення анатомії людини ми розпочали з кісткової системи. Терміни, якими позначалися певні утвори людського тіла треба було завчити (вірніше зазубрити) латинською мовою. Пам'ятаю, як у гуртожитку в нашій кімнаті ми, всі першокурсники, кожен сидячи на своєму ліжку, тримали у руках хребцеву кісточку і про себе бурмотіли латинські назви її відростків, отворів, хребцевих вирізків та ямок. Найбільш складною у вивченні кісткової системи вважалась одна із складових мозкового

черепа – скронева кістка. Старшокурсники нам казали, що хто склав залік з анатомії скроневої кістки, той, можна вважати, переступив перший поріг на шляху тривалого напруженого навчання у медичному вузі. Назавжди залишилась у моїй пам'яті неординарна постать завідувача кафедри нормальної анатомії людини професора М. С. Спірова. Відрізнявся він від інших професорів старомодним одягом, восени ходив у чоботях на підвищених каблучках, довгополому пальті. Приємно вражали його променисті темно-карі очі, лагідна посмішка. Розмовляв він тихим, спокійним голосом, не проявляючи особливих емоцій. Належав професор М. С. Спіров до найбільш ерудованих, глибоко знаючих анатомію людини вчених-анатомів України. Недоліком було лише те, що лекції читав тихим монотонним голосом, без емоційного напруження, що, природно, впливало на відвідування студентами лекційного курсу з анатомії. При існувавшому тоді праві на вільне відвідування лекцій, студенти часто їх пропускали. Бували випадки, коли з цілого потоку чисельністю більше ста чоловік на лекцію приходило 2–3 студенти. На одній з таких лекцій довелось і мені бути присутнім ще з одним студентом. Професор прочитав нам цікаву лекцію з м'язової системи, демонструючи її основні положення на трупі, ввезеному в лекційну аудиторію на спеціальному секційному столі. Згодом, почуте з вуст професора, допомогло мені успішно скласти залік по м'язовій системі людини. В секційній залі біля кожного секційного стола проходили практичні заняття, які вели асистенти та доценти кафедри. Професор Спіров відвідував секційну залу, підходив до кожної академічної групи, спілкувався зі студентами, задавав запитання, іноді провокативного характеру, з метою перевірки наших знань, особливо

латинської анатомічної термінології. Такий випадок стався і в нашій групі. Підійшовши до стола, де ми вивчали кістки мозкової частини черепа, він запропонував одному з нас взяти потиличну кістку, що той безпомилково виконав. Потім професор витяг заколоту в халаті голку, дав її студенту і попросив показати де знаходиться *foramen occipitale magnum* (великий потиличний отвір). Користуючись голкою як указкою, студент знайшов на потиличній кістці маленький отвір і показав його професору. Професор з усмішкою здивовано обвів поглядом групу. Ті з нас, котрі знали де знаходиться отвір, теж щиро усміхались, бо отвір цей був досить великим – діаметром 2–2,5 см. Згодом наш колега-студент казав, що він на все життя запам'ятав витівку професора, а головне, де знаходиться великий потиличний отвір. Від студентів старших курсів ми, першокурсники, добре знали, що на іспитах з нормальної анатомії професор Спіров дуже вимогливий. Щоб отримати у нього добру або відміну оцінку треба протягом вивчення курсу анатомії людини добре попрацювати.

В пам'яті збереглися заняття з латинської мови, які проводив з нами викладач Ліхтенфельд. Це була емоційна дотепна літня людина з гарною хвилястою сивою зачіскою. Розмовляв він гучним голосом і відрізнявся чіткою вимовою. На кожне заняття нам треба було вивчити 2–3 десятки латинських слів, переважно тих, що вживаються у медичній термінології. Викладач наш був людиною демократичною, часто вибачав нам огріхи у підготовці до занять, у той же час вдало застосовував різні дидактичні засоби, щоб у ході самого заняття ми краще запам'ятовували значення окремих латинських слів, афоризмів, приказок. Кожне заняття він закінчував улюбленою

фразою «*Finita la comedia*». Ми чемно прощалися з ним і йшли на інші заняття.

Перший семестр мого навчання в медичному інституті пройшов у напруженій праці. Особливо багато часу займало вивчення нормальної анатомії людини, підготовка до занять з неорганічної хімії та біології. Часу на розваги у перші місяці навчання в інституті не було. Здається, я лише 2 рази відвідав кінотеатр трамвайного парку на Лук'янівці. Всі, хто проживав зі мною у кімнаті, були досить скромного матеріального достатку. Снідали у своїй кімнаті. Набравши чашку окропу з «титану», який вранці розпалювала прибиральниця гуртожитку, кожен заварював собі чай. До чаю я звечора купував французьку булочку та 100 г халви – це був мій улюблений сніданок. Часом купував 100 г дешевої вареної ковбаси або плавлений сирок. До речі, треба сказати, що продовольче постачання Києва у той час значно покращилося. На розі вулиць Артема і Монастирської знаходився невеликий продовольчий магазин, там завжди були у продажу ті продукти, які вживало «бідне студентство». Обідав я в студентській їдальні, яка знаходилася на вулиці Івана Франка у будинку навпроти Собору Святого Володимира. Вартість обіду була у межах одного карбованця, так що стипендії у 30 крб, яку отримували студенти першокурсники, було достатньо щоб забезпечити себе обідом. Але якщо врахувати платню за навчання в інституті (300 крб за навчальний рік), яку повинен був сплатити студент, то виходить, що і обіди були сплачені з його кишені. Вечера в тій же жилій кімнаті – чашка чаю, французька булочка, шматок вареної ковбаси або ще чогось до неї. Були дні, коли комусь із нас надсилали продуктові посилки. Отримавший таку посилку,

частував все товариство кімнати. Жили ми дружно, кожен займався своєю справою.

Осінній семестр пройшов досить швидко. Наступила зимова екзаменаційна сесія, яка була досить легкою. Треба було скласти іспити з неорганічної хімії та латинської мови, декілька заліків. Зимову екзаменаційну сесію я склав успішно і отримав право на стипендію. Короткочасні зимові канікули провів вдома з батьками. У дні канікул захворів, як тепер називають, гострим респіраторним захворюванням. На жаль, це не дало мені можливості відвідати рідну школу, зустрітися з друзями. Кілька днів канікул промайнули дуже швидко, я повернувся до Києва.

Початок весняного семестру вже не потребував адаптації до нових умов навчання, як це було у минулому семестрі. Деякий набутий досвід студентського життя давав змогу з меншою напругою виконувати навчальні завдання, з'явилось більше часу на ознайомлення з містом. Передвоєнний, 1941 року минулого століття, Київ зберігся у моїй пам'яті як чарівне місто з архітектурними пам'ятками прадавньої сивої давнини. Особливої краси місто набувало, коли бульвари, вулиці, сквери, парки вкривалися свіжою буйною зеленню, починали цвісти каштани, бузок, інші дерева. У травневі дні я майже щонеділі відвідував ботанічний сад університету, милувався його екзотичними деревами, цвітінням різних видів бузку. Взявши з собою необхідний підручник, у затишному куточку парку годинами готувався до занять. У квітні-травні оглянув Києво-Печерську лавру з її дальніми печерами, побував у Київському оперному театрі ім. Шевченка на виставі «Фауст» Гуно, Київському драматичному театрі ім. Франка на виставі «Багато галасу даремно» Шекспіра. Знайомство з високим мистецтвом справило на мене,

провінційного хлопця, який, крім кіно, нічого не бачив, незвичайне враження. З того часу домінантою, яка визначає мої мистецькі уподобання, є класичне мистецтво.

З нових навчальних дисциплін, які ми почали вивчати у весняному семестрі, були гістологія та органічна хімія. Про гістологію я знав дещо зі шкільних років, коли прочитав книжку Поля де Круа (???) [Пол Генрі де Крюїф (також де Крайф)] «Мисливці за мікробами». У школі на уроках біології ми мали можливість підійти по черзі до мікроскопа, хвилину-дві глянути у його об'єктив, побачити якісь там клітини або інші мікроскопічні утвори. На кафедрі гістології кожен студент мав можливість користуватися мікроскопом протягом 90 хвилин (дві академічні години), у деталях розглядати та вивчати за допомогою гістологічного атласу різні системи нашого тіла. Мене вражало розмаїття структурної будови різних тканин організму як по формі, так і по функціональному значенню. Неодмінною умовою виконання практичного заняття з гістології було змалювання баченого у мікроскопі препарату. Маючи деяку схильність до малювання ще зі шкільних років, я з задоволенням змальовував гістологічні препарати кольоровими олівцями, намагаючись надати їм такого ж вигляду, який бачив під мікроскопом. Кафедру гістології у той час очолював професор Шахов. Від інших професорів, які викладали на першому курсі, він відрізнявся аристократизмом, що проявлялося у його одязі, манері читання лекцій. До початку лекції лаборант кафедри виходила і ставила на кафедральній трибуні на блюдечку склянку води, накриту білосніжною серветкою. Потім на кафедрі з'являвся легкою ходою дещо худорлявий, елегантно одягнений, з чорною «бабочкою» під білосніжним комірцем сорочки, в ретельно відпрасованому білому халаті

професор. Читав лекції професор Шахов емоційно, легко, добре артикульованою мовою, постійно використовуючи демонстраційний матеріал: таблиці, малюнки гістологічних препаратів. Проблем з відвідуванням лекцій по курсу гістології не було.

Запам'яталися мені практичні та лабораторні заняття з органічної хімії. В нашій групі їх вів асистент Гримаський. Вираз його обличчя, манера розмовляти, в якійсь мірі, відповідали його прізвищу. Студенти його побоювались за вимогливість. На заняття в лабораторії він завжди приходив в халаті з перекинутим через плече рушником блакитного кольору. Роздавши кожному завдання на виконання лабораторної роботи, сам сідав за свій письмовий стіл, запрошував до себе одного зі студентів групи і протягом всього заняття вів з ним розмову з різних питань органічної хімії, виявляючи вміння написання складних формул біологічних сполук. Звісно, до занять з органічної хімії ми готувалися дуже ретельно, ніхто з нас не знав, кого на наступному практичному занятті з органічної хімії буде запрошено на співбесіду до асистента Гримаського.

Весняні місяці другого семестру також промайнули досить швидко. Київ жив спокійним трудовим життям. У засобах масової інформації сповіщалося про нові трудові здобутки радянських людей у будівництві соціалізму. Насторожувало лише те, що йшли розмови про призов до Червоної армії студентів, які досягли призовного віку і мали відстрочку від служби в армії. Мене двічі викликали як допризовника до Лук'янівського райвійськкомату на медичний огляд. Особливо прискіпливо проводили обстеження окуліст та отоларинголог. Що це мало значити, я не знав. Пізніше стало відомо, що військкомат готує групу призовників до Васильківського льотного училища. Проте

військкоматні справи мене чомусь не хвилювали, я був більше заклопотаний підготовкою до складання іспитів у весняну екзаменаційну сесію.

В кінці травня на вихідний день до мене приїхав батько. Зустріч була радісною, ми цілий день провели у місті, відвідали Бессарабку, пройшли весь Хрещатик. В одному з магазинів батько купив мені нові хромові черевики за 90 карбованців, бо ті, в яких я ходив, були з грубої юхтової шкіри на залізних заклепках і ходити студентові у такому взутті вже якось не личило. У другій половині дня, щоб трохи відпочити, ми відвідали Володимирську гірку. Сидячи на лавці біля пам'ятника Святого Володимира, дивились на безкраї далі лівобережжя Дніпра, думали, що з часом жити буде легше. Думки про можливу війну і близько не було. Розпрощались ми під вечір, коли вже сутеніло на площі Калініна – батько поїхав на вокзал, щоб повернутися у Вапнярку, а я трамваем поїхав у свій гуртожиток.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

З віком суб'єктивне відчуття плинності часу неухильно прискорюється. Ось чому мені, літній людині, яка прожила більше восьми десятків років, здається, що день початку і день закінчення Другої світової війни, перемога нашого народу над фашистськими загарбниками – події зовсім недавнього часу, хоча з того дня пройшло майже 60 років. В пам'яті добре збереглися як перший день жахливої війни, так і день її переможного для нас закінчення.

Коли почалася війна, я проживав у Києві, бо після закінчення у 1940 році Вапнярської середньої залізничної школи № 62, вступив до Київського медичного інституту

ім. Богомольця. Йшла весняна екзаменаційна сесія, студентство було заклопотане складанням іспитів. Про можливий початок війни і думки не було.

22 червня 1941 року в гуртожитку на вулиці Монастирській в районі Лук'янівки студенти зранку готувалися до іспиту. Про те, що вдосвіта німці бомбили приміські станції Жуляни та Пост Волинський, ніхто з нас не знав. Про початок війни ми дізналися лише о 12 годині дня з виступу по радіо Молотова. З цього часу всі відчували, що над країною нависла смертельна загроза. На другий день інститут здійснив випуск студентів 5 і 4 курсів лікарями, які були направлені до військових частин. Студенти молодших курсів продовжували складати іспити. Пам'ятаю, у вівторок, 24 червня, я складав іспит з органічної хімії. У цей час по Києву була об'явлена повітряна тривога. Мій екзаменатор підійшов до вікна, поглянув, що там діється в небі, потім повільно підійшов до свого столу, вислухав мою відповідь, поставив у мою залікову книжку добру оцінку, після чого ми чемно розпрощалися. І зараз, згадуючи цей момент, думаю, чомусь не було у нас паніки та страху. Може тому, що поряд ще не рвалися бомби?

Через кілька днів заняття у навчальних закладах припинилися. Молодь призовного віку призивалася в армію, а непризовного – направлялася на оборонні роботи навколо Києва – копати протитанкові рви. У числі останніх був і я. Протягом двох тижнів за Ірпенем трудилися кияни, а разом з ними і студентська молодь. У ніч з 10 на 11 липня вся молодь була знята з оборонних робіт. Як нам розповідали, німці висадили у районі Житомира свій десант. Якщо мені пам'ять не зраджує, десь 14–15 липня розпочалася евакуація молоді у східні області України на збирання врожаю. Залишали ми Київ опівночі. У небі, мов

маятники, коливалися світлові пасма прожекторів. Було чути глухе зловісне гудіння юнкерсів. Організованої колони у нас не було. Перейшовши дарницьким мостом на лівий берег Дніпра, окремими групами йшли ми вздовж залізниці. І знову у пам'яті випливає ніч під Борисполем. Нас кілька чоловік спали у полі під копицею сіна. Низько над землею повзла сиза смуга ранкового туману. Раптом ми почули шум моторів літака. Він летів на невеликій висоті. І тут я вперше побачив на його крилах страшну фашистську свастику. Пілот, напевно, не помітив нас, бо, без сумніву, випустив би кулеметну чергу. В Борисполі нам вдалося сісти на платформу товарного поїзда, який прямував на схід, і доїхати до станції Ромодан. І ось тут вже реально я відчув страшне дихання війни. Як тільки наш поїзд прибув на станцію, пролунала повітряна тривога. На станцію налетіло десь біля десяти німецьких бомбардувальників. Вони бомбили прибувші ешелони. Біжучи подалі від залізничного полотна, ми бачили як рвуться бомби, здіймаючи догори страхітливі стовпи землі та пилу. До Полтави ми вже добиралися пішки. Харчувались продуктами, які ще встигли припасти з собою у Києві. За плечима у мене був речовий мішок, якого я зшив собі з однієї з порт'єр, знятих з дверей у гуртожитку. З собою взяв лише клембівську вишиту українську сорочку, яку подарували мені батьки з нагоди закінчення середньої школи, та десятка два банок консервів крабів «Снатка», якими тоді ще були заповнені полиці київських гастрономів, їх можна було взяти навіть безкоштовно. У Полтаві молодь, яка прибувала з Києва, Черкас та інших міст правобережної України, зосереджувалась в евакуаційному пункті в одній з полтавських шкіл. У садку цієї школи був похований класик української літератури Панас Мирний (Рудченко).

Мені, тоді ще юнакові, назавжди врізалася у пам'ять могила нашого видатного письменника, твори якого я добре знав.

У Полтаві на збірному пункті була сформована велика колона молоді (тисячі півтори чоловік). Вона направлялася у Красноград на збирання врожаю. Обліку учасників колони практично не велося і десь через кілька десятків кілометрів маршу колона почала рідіти. Вирішила залишити колону і невелика група студентів київських вузів з бажанням якнайшвидше добратися до Харкова, піти до воєнкомату і проситись, щоб нас призвали на військову службу. Така нагода трапилася на станції Кирилівка. Вночі ми сіли в поїзд, який йшов на Харків, а вранці були вже біля воєнкомату. Майже тиждень довелося нам умовляти воєнкома призвати нас до Червоної армії. Нарешті він погодився і 16 липня 1941 року я став солдатом. У той же день нашу групу направили у Чугуївські військові табори в артилерійській навчальній батальйон. З прибувших призовників сформували батарею. Видали нам пілотки, черевики та обмотки, решта одягу була своя. Вигляд наш нагадував щось напівпартизанське, напіввійськове. І так я став солдатом-артилеристом. Вчився заряджати снарядами 76-міліметрову гармату та стріляти з неї. Через два тижні мого навчання, одного дня нас раптово зняли з занять, вишикували у дві шеренги. Старший батареї віддав команду: «Здати пілотки, черевики та обмотки. Забрати свої речові мішки». Таким чином ми знову стали призовниками, яких у той же день розмістили у кількох товарних вагонах і відвезли до станції Куп'янськ, де формувався великий ешелон з українською молоддю. Куди нас направляли, де мала проходити наша подальша служба, ми не знали. Ешелон рухався на Схід, подовгу стояв на великих станціях Ліска, Ртищево, Пенза, Рузаївка,

Куйбишев та ін. Не можу не згадати про одну хвилюючу зустріч, яка сталася у мене на станції Ліски. Наш ешелон стояв там майже дві доби. Підійшов ще один ешелон з молоддю з України. Проходжуючись між вагонами, я неждано зустрів своїх однокласників Мішу Купчика і Федю Скорохода. Це були мої близькі друзі, з якими я розстався майже рік тому. Вони були старші від мене на один рік, дожидалися призову до армії, а я мав ще змогу вступити до інституту. Мов рідні брати ми обійнялися, поцілувалися. Зі слізьми на очах я запитав їх як там наша Вапнярка. Вони розповіли, що вже у перші дні війни станцію бомбили, люди залишали селище, на ніч ховалися у навколишніх селах Колоденці, Вербовій, Тиманівці. Що сталося з моїми батьками та сестрою-школяркою вони не знали. Куди прямує їх ешелон їм теж було невідомо. Хлопці запропонували мені перейти до свого вагону. Зробити це одразу було неможливо. Я повинен був отримати дозвіл старшого по вагону, попрощатися з друзями-студентами і вранці перейти до їхнього ешелону. Але їх ешелон вночі раніше нашого пішов далі на Схід. Мій перехід не відбувся, наші долі розійшлися. Уже після закінчення війни я дізнався, що Міша та Федя закінчили Томське артилерійське училище, були у діючій армії, загинули смертю хоробрих. Тепер у шкільному музеї зберігаються їх фотографії, а їх імена занесені у Книгу Пам'яті, як вапнярчан, що віддали своє життя за звільнення нашої землі. Через кілька годин і наш поїзд рушив далі на Схід. Як і раніше, подовгу стояли на деяких станціях, пропускаючи ешелони з обладнанням евакуйованих заводів. Десь на п'ятий день проїхали Куйбишев, а потім Челябінськ, Свердловськ і у перших числах вересня наш ешелон прибув на станцію Тюмень. Пропустили його на запасну колію. Була дана команда

вивантажуватися. Стало зрозуміло, що далі ми не поїдемо, продовжимо службу в місті, до того нам маловідомому. Згадуючи ті дні, вражаюся доцільності рішень тилового командування. Одразу після висадки з вагонів біля тисячі юнаків з України були вишикувані у дві шеренги. Першою була команда: «Хто босий, три кроки вперед!». Поряд зі мною стояв мій однокурсник з медінституту Гриша Костюк. Його взуття зовсім зносилося, ходити в ньому було неможливо, він зробив три кроки вперед. Далі вияснилося, що всі, хто був босий, попали у Таллінське піхотне училище, яке на той час вже було евакуйоване в Тюмень. У цьому училищі була достатня кількість естонського обмундирування, тож не було проблем з одягом та взуттям для новобранців. Офіцерський склад, крім начальника училища та командирів батальйонів, штабних працівників, були естонці. Вони відрізнялися від наших офіцерів не тільки своїм одягом, а й аристократизмом у поведінці, між собою спілкувалися лише естонською мовою.

Я був у числі взутих, бо десь за два тижні до початку війни до мене у Київ приїздив батько, купив мені нові хромові черевики за 90 карбованців, а вчитися я поїхав у простих робочих юхтових черевиках на залізних заклепках. Сім'я наша жила бідно. У 1939 році ми почали будувати власний будинок і невеликої зарплати батька, яку він заробляв важкою працею слюсаря-електрика по ремонту магнето у Вапнярській машинно-тракторній майстерні, явно не вистачало. Приїзд батька був для мене великим святом. Ми довго ходили з ним містом, відвідали Володимирську гірку. Сидячи на лавочці біля пам'ятника святому Володимирі, дивились на безкраї далі лівобережжя Дніпра, думали, що з часом жити буде легше, думки про близьку війну і близько не було. І зараз я думаю, що ті черевики,

які купив мені батько перед війною, напевне, стали для мене доленосними. Бо, як взутий, я потрапив у команду, яка направлялася до Тюменського піхотного училища, де моя доля склалася неждано по-іншому.

У центральній частині міста на плацу перед училищем відбулася нова сортировка. Нас знову вишикували у два ряди і знову пролунала команда: «Студенти інститутів, три кроки вперед!». Вийшло десь трохи більше сорока чоловік. Потім послідували команди для тих, хто закінчив 10, 9–8 класів, сім класів. Наш студентський взвод одразу ж отримав статус кандидатів в курсанти училища. А поки проходив наш кандидатський стаж, ми сім годин займалися лише стрійовою підготовкою, але переважно більшість часу працювали на розвантаженні барж та вагонів з вугіллям, картоплею, овочами.

В останні дні вересня нашому студентському взводу оголосили наказ про зарахування курсантами Тюменського піхотного училища. Розпочалися важкі будні курсантського життя – підйом о 6 годині ранку, відбій об 11 годині вечора, 10 годин польових занять, несіння караульної служби. Як студенти вищих навчальних закладів, навчалися ми по прискореній 4-місячній програмі. Добре запам'яталося перше польове заняття з підготовки одинокого бійця. Командир нашого курсантського взводу лейтенант Шенгелія жовтневого морозного ранку вивів нас на околицю міста. Одягнені ми були ще по-літньому – в суконних зелених гімнастерках, синіх діагоналевих штанях, черевиках з обмотками, на голові пілотка. Командир взводу був уже одягнений по-зимньому – в шинелі, зимовій шапці, в чоботях. Темою заняття було окопування одинокого бійця у наступальному бою. Треба було вміти за 5–6 хвилин окопатися за допомогою малої саперної лопатки, насипати

перед собою бруствер висотою 30 сантиметрів та зробити поглиблення у землі для лежання, щоб вести стрільбу з рушниці. Лейтенант продемонстрував нам як треба діяти лопаткою окопуючись. Перед цим він скинув з себе шинель та шапку, що справило на нас певне враження. Після цього почалися короткі перебіжки з окопуванням. Незважаючи на літній одяг та морозний день, нам було не холодно, а жарко, як то кажуть, до десятого поту. Великого фізичного напруження вимагали всі заняття зі стрійової та фізичної підготовки, рукопашного бою, вогневої і тактичної підготовки. Коли наступили зимові місяці – грудень, січень, – а зима у той рік була сніжною та морозною (морози досягали $30-40^0$ C), до значного фізичного напруження додалося ще й постійне відчуття холоду. Особливо важкими були дні стрільб на полігоні. Полігон нашого училища для стрільби бойовими патронами знаходився за 7 км від міста на пустинному місці. На ньому був обладнаний бойовий рубіж, де знаходилися стріляючі, а на відстані 200–300–400 метрів і далі – окопи, в яких сиділи курсанти, що показували мішені. З появою мішені треба було у лічені секунди прицілитися і вразити її. Вчили нас стріляти з різних видів стрілецької зброї, яка у той час була на озброєнні в Червоній армії. Це гвинтівка зразка 1897 року, восьмизарядна гвинтівка, станковий кулемет «Максим», ручний кулемет Дегтярьова. Автоматів типу ПППШ ще не було, вони з'явилися пізніше, як і 50 та 80 мм, якими була озброєна піхота. Стрільби проводилися з ранку до вечора. Перебування протягом цілого дня на морозі в $30-40^0$, та ще й при вітрі, було для нас, юнаків, не досить добре одягнених, важким випробуванням. Але ми добре знали, що у діючій армії, на фронті, буде ще важче, а тому терпеливо переносили всі незгоди армійського життя.

І лише увечері, повертаючись з занять у свою казарму, у нас з'являлося відчуття раю, було тепло і затишно. Наш взвод у кількості 40 курсантів розміщався в кімнаті, площею до 50 квадратних метрів, в якій були двоярусні ліжка, стіл та для кожного курсанта стілець. Стільці стояли коло ліжок і коли ми роздягалися, лягаючи спати, то одягу у певному порядку складали на стілець, щоб у разі тривоги можна було швидко одягнутися і за 6 хвилин у повній бойовій викладці з гвинтівкою, протигазом, саперною лопаткою стати до строю. Тривоги у нічний час бували частенько, в основному вони мали навчальний характер. Після того, як підрозділ був вишикуваний, командири перевіряли готовність його до маршу, після чого лунала команда: «Розійтись!» і всі йшли до казарми продовжувати перерваний сон. Та одного разу піднятому по тривозі нашому батальйону була дана команда вирушити у нічний марш. І коли ми пройшли перший кілометр, у нашому взводі сталася, як тоді називали, ЧП. Один з наших колег, литовець Калман, щоб швидше стати до строю, одягнув чоботи на босу ногу, не обгорнувши їх онучами. У бідняки почали відмерзати ноги і він змушений був зізнатися у своєму «гріху» командирі взводу. Його негайно вилучили зі строю і у вигляді покарання він отримав три наряди поза чергою, а міг би потрапити і на гауптвахту.

Проте у нашому курсантському житті були і приємні хвилини. Як я згадував вище, наш взвод був укомплектований лише студентами, а студенти, як в усі часи, були більш розковані й дотепні. Більшість з нас були студентами Київських вузів, кілька хлопців були з Черкаського педагогічного інституту та інших вузів України. Безперечно, найколеритнішою фігурою у нашому взводі був студент Довженківської театральної студії при

Київській кіностудії Євген Матвєєв, в майбутньому Народний артист СРСР, відомий кінорежисер. Євген був досить високого зросту, то ще надміру худорлявий. Солдатська шинель, яку йому видали, була вище колін, а халяви чобіт вільно коливалися навколо його гомілок. Євген був душею нашого взводу. У самі важкі хвилини фізичних та моральних страждань, які ми переживали (німці захопили вже більшу половину території України), він завжди знаходив якийсь жарт або дотепне слово, щоб звеселити друзів. Пам'ятаю, як у хвилини перекуру під час одного з польових занять з тактики наступального бою, Євген Матвєєв з Яковом Оришкевичем, студентом педагогічного вузу з Черкас, зобразили фриців, що замерзають у снігах під Москвою. Загнувши бокові частини пілотки, натягнувши їх на вуха, схрестивши руки на грудях, вони пританцьовували, зображуючи мерзнучих німців, а ми з цього щиро сміялися, ставало легше на душі й тепліше тілу.

Чотири місяці навчання в училищі пройшли дуже швидко. У кінці січня 1942 року після складання заліків, нас атестували, присвоївши військове звання «лейтенант». Заняття припинилися. Отримане нове обмундирування з ременем, портупесею та кобурою для пістолету. На петлицях шинелі та гімнастерки начепили по два «кубики». З цього часу нам був дозволений вільний вихід у місто. З'явилась можливість ближче познайомитися з містом, відвідати кінотеатри, магазини. На першу зарплатню, яку ми отримали (якщо не помиляюся, 650 карбованців) можна було дещо купити. І досі не можу збагнути, чомусь перше, що я купив було двотомне видання «История дипломатии» під редакцією акад. Потьомкіна. Через кілька днів треба було виїжджати на фронт, а мене тут чомусь зацікавила історія дипломатії. Згадуючи про це зараз, думаю, що

молодість не так сприймає небезпеку та фатальність життя, як це буває у зрілому або, як кажуть, «золотому» віці.

І ось нарешті виклик до штабу училища, направляють в 6-те військове містечко на співбесіду з прибулим до Тюмені полковником Сімоновим. Співбесіда проходила з кожним окремо. Зайшовши у кімнату на співбесіду, я побачив вже літню сиву людину з худорлявим обличчям у пенсне. Погляд допитливий, навіть суворий. Полиставши мою особову справу, він задав кілька запитань, на які я намагався відповісти чітко, «по-солдатськи», сказав тихим, як мені здалося, втомленим голосом: «Можете быть свободны». Як стало нам відомо після співбесіди, полковник Сімонов, колишній царський офіцер, у роки громадянської війни перейшов до Червоної армії, дослужився до чину полковника. Перед війною він був репресований, відбував покарання разом з генералом Рокосовським. Коли почалася війна, Сталін звільнив з ув'язнення багатьох командирів, в їх числі були Рокосовський і Сімонов. Рокосовського Сталін направив у діючу армію, а Сімонову доручив сформувати у Тюмені ще одне (вже третє по рахунку) піхотне училище. Цьому училищу дали назву 2-ге Тюменське піхотне училище. Начальником училища був призначений полковник Сімонов. Після цієї співбесіди більше 20 чоловік з нашого взводу були призначені командирами взводів курсантів 2-го Тюменського піхотного училища. Євгена Матвєєва залишили командиром взводу курсантів у 1-му Тюменському піхотному училищі. Ось так і вирішилися моя доля, я став командиром 4-го взводу 3-ї роти 1-го батальйону 2-го ТПУ. Мені щойно виповнилося 19 років, а доводилося командувати та навчати військовій справі курсантів першого набору

в училище з резервістів, людей набагато старших від мене, а були серед них і такі, що годилися мені у батьки.

**Василь Білик в роки
Другої світової війни**

троє молодих лейтенантів, випускників нашого курсантського взводу, оселившись на приватній квартирі, попросили хазяйку будинку купити нам на вечерю молока. Вона охоче виконала наше прохання і принесла 2 чверті (6 літрів) холодного молока. На диво, нас троє за один вечір усе це молоко випили, бо ж у курсантській їдальні при досить доброму калорійному харчуванні молока нам ніколи не давали.

Я не помилюся, коли скажу, що робота командирів взводу курсантів у роки війни була досить напруженою і відповідальною. Практично, командир взводу повинен був бути зі своїми підопічними курсантами, починаючи з підйому (6 годин ранку) до відбою (11 годин вечора), відповідати за їх виховання та рівень підготовки, поведінку, проводити (у піхотному училищі) такі заняття як стройова

З отриманням призначення на посаду взводу курсантів 2-го ТПУ закінчилось моє казармене життя. Тепер треба було найняти собі житло, харчуватися за власний кошт у воєнторгівській їдальні, отримуючи по 800 г хліба на день. Порівняно з курсантським, харчове забезпечення офіцерського складу військових училищ було набагато гіршим. Пам'ятаю, як ми,

і фізична підготовка з рукопашним боєм, вивчення матеріальної частини зброї та уміння володіти нею, тактичною підготовкою – уміння командувати відділенням, взводом, ротою, знати основи організації наступального та оборонного бою батальйону, полку. Всі заняття, за винятком спеціальних дисциплін (політичне, інженерне, хімічного захисту), проводилися за будь якої погоди у польових умовах.

Василь Данилович Білик

ЩАСЛИВІ МИТТЄВОСТІ ЖИТТЯ

**З дружиною Маргаритою
Олексіївною**

**Звучить «Гуцулка Ксеня»
у виконанні В. Д. Білика**

ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ БІЛИКА

В далекому краї, за Уралом
Сьогодні я побачив сонце.
Воно бліде між хмарами пливло,
Холодний промінь кинуло на землю
І сумно так всміхнулося в замерзшеє вікно.

В усміщці тій був біль чекання
Благословенної весняної пори,
А в моїм серці – болісне бажання
Скорішого повернення до рідної землі.

До батьківської хати, що залишив рано,
Лісу й поля, по яким ходив,
Сільчан привітних, працелюбних
І друзів вірних, що з ними дружив.

Два роки вже пройшло, як у далекім краї
Живу й не знаю, де ви рідні мої.
Якщо вернусь до дому, чи застану
Когось із вас, страждених у біді.

Народ мій, що віки не знавши волі,
Нікому не зчинивши зла,
Покірно ніс свій хрест важкий неволі,
У нове рабство доля загнала.

Але надію подолати важко
І вірю я, що прийде час
Здолаєм в боротьбі і ми важку дорогу.
Засяє сонечко й для нас.

Тюмень, листопад, 1943

Радіти треба, та туга
У тьмянім мороці пливе
Неначе в сутінки поглинув час
Ніхто не зна, що завтра його жде.

Так відчува, напевно, більшість
Збіднілих в відчаї людей
Але народ, що пам'ятає мужність
Дідів та прадідів – вік лихо відведе.

Пройшли століття руйнівної сили
Зі всіх сторін зліталось вороння
Та не здолало дух народний
Здобути вільне й незалежне життя.

Проживши третю чверть століття
І бачивши страждання безлічі родин
Я вірю в тебе Україно, щоб здобути волю
Знайдеш ти в собі сили і встанеш із колін.

Жовтень, 2003

У старості роки проходять, наче дні
Пливуть, як хмари в небі голубому
А я все сонця жду між хмарок тих,
Щоби здолати смуток й втому.

Дожити б ще до світлих днів,
Побачити у розквіті свою Державу,
Щасливі села, буйний цвіт садів,
Людей її, що бороні здобули славу.

Січень, 2004

Вранці над Бугом в Степашках

Здіймалось сонечко на Сході,
Все вище до неба зліта,
Жевріли хмарки понад гаєм
Роса іскрилася срібно-золота.

Над річкою туман повільно
розсівався
Вода, мов дзеркало, спокійною
була,
Де-де лиш з плеском короп,
чи то окунь грався
Та качечка з качатами між
камишів пливла.

На улюбленому камені

Стежини земного буття

Я йшов по тій стежині,
Що доля скарбувала,
Весь час вела у гору,
Надією плекала.
І вогник мерехтливий
Попереду світив.
Наблизишся до нього –
Він далі відступив.
І все життя так без зупинку
Його здогнати хтів.
А він піднявшись вище
До себе все манив
І ось на схилі віку
Сповільнив я свій хід
Але ще йду уперто,
Бо бачу його слід.
Коли ж той вогник згасне,
Залишу я цей світ,
Полину десь за хмари
У вічність, у безвість.

Мої роки пройшли, всі грози відшуміли.

Жевріє ще одне останнє багаття.

Не знаю я, чи болісною буде

Остання мить відльоту в небуття.

А там вже вічність у безмежжі

Блукання на космічнім тлі

Лиш жаль, що знати вже не буду

Про долю тих, кого залишив на землі.

Як житиме моя родина

На терені дідівської землі

Яка тепер вже зветься вільна Україна

Та все іще страждає у борні.

Здавалося нам доля посміхнулась

Без крові незалежність вже прийшла

А ми все борсаємося у безладді

Не можемо знайти собі поводиря

Щоб вірним був він Україні

Державний розум мав би свій

Служив би своєму народу

А не шукав би підтримки на землі чужій

Мені з життям прощатися не страшно

Бо все вже бачив на віку важкім

Одне бажання, щоби мати-Україна

Багатою та незалежною була у майбутті своїм.

Депутатам-мільйонерам

Волають всі, що люблять Україну
Добробут зичать людності її
Самі ж гребуть під себе мільйони
Крадучи все, що творять трударі

Роздуми вечірнього життя

Згадав я Тютчева слова,
Що божевілля все чогось шука,
А його дії дурість судить.
І висновок зробив Поет:
Не треба мудрувати,
Постійно в клопотах чогось шукать
Щоденні рани краще сном гоїти
А новий день таким, як є сприймать
І як пораду – мудро так сказав –
В житті умій все пережити
Журбу і радість і тривогу
За чим жаліти та чого бажать
День пережив і дяка Богу.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. Д. БІЛИКА У СВІТЛИНАХ

**Колектив клініки нервових хвороб. 1950-ті роки.
В. Д. Білик на задньому плані ліворуч**

**Під час конференції: асистент В. Д. Білик
і професор П. М. Альперович**

Клінічний розбір пацієнта

Робота над докторською дисертацією

VII з'їзд неврологів і психіатрів УРСР

Робочі моменти. В. Д. Білик крайній зліва

**Зліва направо: В. Д. Білик, С. С. Дебов, В. М. Мороз,
Г. В. Терентьєв, О. Ю. Роменський, Б. Й. Коган,
К. І. Кувльчицький, Ю. І. Денисов-Нікольський**

В. Д. Білик в 1-му ряду, в центрі

**Випуск студентів-іноземців у Вінницькому медичному інституті.
Ректор В. Д. Білик – 1-й ряд, 2-й справа**

В. Д. Білик – 1-й ряд, в центрі

ПРАЦІ ВАСИЛЯ ДАНИЛОВИЧА БИЛИКА

Автореферати, дисертації

1. Билык В. Д. Материалы к патофизиологии и лечению малой хорей : автореф. дис. ... на соиск. ученой степ. канд. мед. наук / Билык Василий Данилович ; Киев. мед. ин-т им. А. А. Богомольца. – Киев, 1958. – 24 с.*
2. Билык В. Д. Материалы к патофизиологии и лечению малой хорей : дис. ... на соиск. ученой степ. канд. мед. наук / Билык Василий Данилович ; Киев. мед. ин-т им. А. А. Богомольца. – Киев, 1958.*
3. Билык В. Д. Вопросы клиники, патофизиологии и лечения основных экстрапирамидных гиперкинезов : дис. ... д-ра мед. наук / Билык Василий Данилович. – Львов, 1972. – 536 с.*
4. Билык В. Д. Вопросы клиники, патофизиологии и лечения основных экстрапирамидных гиперкинезов : автореф. дис. ... на соиск. ученой степ. д-ра мед. наук : спец. 14.762 «Нервные болезни» / Билык Василий Данилович ; Львов. гос. мед. ин-т. – Львов, 1972. – 38, [39] с.

Наукові публікації

1954

5. Билык В. Д. Лечение больных малой хореей длительным сном / В. Д. Билык // Журн. невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1954. – Т. 54, вып. 4. – С. 336–341.

1955

6. Серков Ф. Н. Электроэнцефалограмма у больных хореей / Ф. Н. Серков, В. Д. Билык // Тез. докл. 14-й науч. сес. Одес. науч.-исслед. психоневрол. ин-та, посвящ. 25-летию со дня основания ин-та. – Одесса, 1955. – С. 28–29.*

1957

7. Альперович П. М. Опыт лечения некоторых заболеваний нервной системы длительным сном / П. М. Альперович, В. Д. Билык // Врачеб. дело. – 1957. – № 8. – Стб. 785–790.*
8. Билык В. Д. Ведущая роль удлиненного сна в эффективности комплексного лечения больных малой хореей / В. Д. Билык // Вопр. клин. невропатологии и психиатрии : сборник. – Хмельницкий, 1957. – Т. 10. – С. 238–247.*
9. Билык В. Д. Влияние лечения сном на измененную высшую нервную деятельность у больных малой хореей / В. Д. Билык // Сб. науч. тр. Винниц. гос. мед. ин-та. – Винница, 1957. – Т. 9. – С. 296–306.
10. Билык В. Д. К вопросу о патофизиологии основных симптомов малой хореей / В. Д. Билык // Сб. науч. тр. Винниц. гос. мед. ин-та. – Винница, 1957. – Т. 9. – С. 307–314.
11. Билык В. Д. Изменения высшей нервной деятельности у больных малой хореей / В. Д. Билык // Вопр. клин. невропатологии и психиатрии : сборник. – Хмельницкий, 1957. – Т. 10. – С. 3–14.*
12. Билык В. Д. Изменения электрической активности коры головного мозга у больных малой хореей /

В. Д. Билык // Вопр. клин. невропатологии и психиатрии : сборник. – Хмельницкий, 1957. – Т. 10. – С. 76–88.*

1958

13. Альперович П. М. К вопросу о хронически прогрессирующей хорее / П. М. Альперович, В. Д. Билык // Сб. науч. тр. Винниц. гос. мед. ин-та и Винниц. обл. психоневрол. больницы им. А. И. Ющенко по вопросам невропатологии и психиатрии. – Винница, 1958. – Т. 17. – С. 157–165.*
14. Некоторые вопросы диспансеризации неврологических больных в сельском районе / П. М. Альперович, Я. В. Пишель, В. Д. Билык, Д. Я. Кулик // Врачеб. дело. – 1958. – № 3. – Стб. 269–272 : табл.
15. Билык В. Д. Опыт лечения генуинной и симптоматической эпилепсии длительным сном / В. Д. Билык // Сб. науч. трудов Винниц. гос. мед. ин-та и Винниц. обл. психоневрол. больницы им. А. И. Ющенко по вопросам невропатологии и психиатрии. – Винница, 1958. – Т. 17. – С. 272–281.*
16. Пишель Я. В. Методика организации неврологической помощи в сельском районе // Я. В. Пишель, В. Д. Билык // Сб. науч. трудов Винниц. гос. мед. ин-та и Винниц. обл. психоневрол. больницы им. А. И. Ющенко по вопросам невропатологии и психиатрии. – Винница, 1958. – Т. 17. – С. 213–223.*

1961

17. Билык В. Д. К клинике медуллобластом головного мозга / В. Д. Билык // Первичные и метастатические

опухоли головного мозга : сб. науч. работ каф. нерв. болезней и неврол. отд-ния Винниц. обл. психоневрол. больницы им. акад. А. И. Ющенко. – Винница, 1961. – Т. 24. – С. 91–104.

18. Билык В. Д. Первичные и вторичные опухоли боковых желудочков, их клиника и диагностика / В. Д. Билык // Первичные и метастатические опухоли головного мозга : сб. науч. работ каф. нерв. болезней и неврол. отд-ния Винниц. обл. психоневрол. больницы им. акад. А. И. Ющенко. – Винница, 1961. – Т. 24. – С. 30–39.

1963

19. Билык В. Д. К вопросу об эффективности лечения паркинсонизма новыми фармакологическими средствами / В. Д. Билык, Б. И. Рудая // Вопр. диагностики и лечения нерв. и псих. заболеваний. – Одесса, 1963. – С. 117–119.*
20. Билык В. Д. Электромиографический анализ гиперкинезов у больных, перенесших эпидемический энцефалит / В. Д. Билык // Объед. науч.-практ. конф., посвящ. пробл. нейроинфекций. – Ивано-Франковск, 1963. – С. 13–14.
21. Альперович П. М. Клиника гиперкинетической формы современного эпидемического энцефалита / П. М. Альперович, В. Д. Билык, Б. И. Рудая // Актуал. вопр. невропатологии и нейрохирургии. – Киев, 1963. – С. 137–138.*
22. Альперович П. М. Клиника гиперкинетической формы современного эпидемического энцефалита / П. М. Альперович, В. Д. Билык, Б. И. Рудая // Объед.

науч.-практ. конф., посвящ. проблеме нейроинфекций.
– Ивано-Франковск, 1963. – С. 3–4.

1964

23. Альперович П. М. Клиника гиперкинетической формы современного эпидемического энцефалита / П. М. Альперович, В. Д. Билык, Б. И. Рудая // Журн. невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1964. – Т. 64, вып. 3. – С. 340–345.
24. Билык В. Д. Результаты экспериментального исследования эффектов стимуляции и разрушения вентролатерального ядра зрительного бугра у животных / В. Д. Билык, В. И. Бурля, А. П. Коберник // Актуал. вопр. невропатологии и нейрохирургии : тр. объедин. науч.-практ. конф. – Киев, 1964. – С. 121–129.*
25. Билык В. Д. Электромиографический анализ гиперкинезов у больных с поражением экстрапирамидной системы // Актуал. вопр. невропатологии и нейрохирургии : тр. объедин. науч.-практ. конф. – Киев, 1964. – С. 112–120.*
26. Рудая Б. И. К клинике и диагностике современных форм эпидемического энцефалита / Б. И. Рудая, В. Д. Билык // Врачеб. дело. – 1964. – № 7. – С. 71–75.

1966

27. Альперович П. М. К клинике и патоморфологии прогрессирующего лейкоэнцефалита Ван-Богарта / П. М. Альперович, С. Х. Алимбек, В. Д. Билык [та ін.] // Вопр. психиатрии и невропатологии : сб. тр. Ленинград. науч. о-ва невропатологов и психиатров. – Ленинград, 1966. – Вып. 12. – С. 106–119.*

1967

28. Білик В. Д. Зміни вищої нервової діяльності у хворих з ураженням екстрапірамідної системи / В. Д. Білик // Реактивність організму в нормі і патології. – Київ, 1967. – С. 9–11.*

1968

29. Билык В. Д. Основные формы экстрапирамидных гиперкинезов и опыт консервативного лечения их / В. Д. Билык // Материалы выезд. науч. сес. ин-та неврологии АМН СССР. – Черновцы, 1968. – С. 181–184.*
30. Бурля В. И. К вопросу о хирургическом лечении экстрапирамидных расстройств, возникших после перенесенного эпидемического энцефалита / В. И. Бурля, В. Д. Билык // Материалы выезд. науч. сес. Ин-та неврологии АМН СССР. – Черновцы, 1968. – С. 185–187.*

1969

31. Билык В. Д. Об этиологии, клинике и лечении гемибаллизма / В. Д. Билык // Врачеб. дело. – 1969. – № 4. – С. 91–95.

1970

32. Альперович П. М. Распознавание и лечение постэнцефалитического паркинсонизма, атеросклеротического паркинсонизма и болезни Паркинсона / П. М. Альперович, В. Д. Билык // Врачеб. дело. – 1970. – № 7. – С. 94–98 : рис.

1971

33. Организационно-методические указания по интернатуре : (метод. письмо по орг. и проведению интернатуры) / Винниц. мед. ин-т им. Н. И. Пирогова ; отв.

за вып. В. Д. Билык, А. П. Кучук. – Винница, 1971. – 49 с.

1975

34. Диагностика и лечение современного эпидемического (летаргического) энцефалита : метод. рек. / сост. П. М. Альперович, В. Д. Билык ; Б. И. Рудая ; отв. за вып. В. Д. Билык. – Винница, 1975. – 27 с.

1976

35. Лечение болезней ампутационных культей конечностей магнитным полем : метод. рек. / сост.: А. Н. Кучеренко, В. И. Шевчук ; отв. исполн. В. Д. Билык. – Винница, 1976. – 7 с.

1977

36. 3-й съезд фармакологов Украинской ССР : тез. докл. / ред.: В. Д. Билык, В. С. Даниленко, Ю. Н. Квитницкий-Рыжов [та ін.]. – Винница, 1977. – 213, [214] с.
37. Билык В. Д. Изменения электроэнцефалограммы у больных метастатическим раком головного мозга / В. Д. Билык, Я. И. Пшук // Неврология и психиатрия : респ. межвед. сб. – Киев, 1990. – Вып. 6. – С. 119–123.

1978

38. Лечение больных псориазом, экземой, нейродермитом Житомирскими радиоактивными углекислосодержащими кальциево-магниевыми естественными водами в комплексе с ультрафиолетовым облучением и терренкуром : информ. письмо / Винниц. мед. ин-т им. Н. И. Пирогова, отдел здравоохранения Житомир. обл. исполкома

; отв. исполн. В. Д. Билык ; сост. В. И. Складов. – Житомир, 1978. – 8 с.*

39. Тезисы 2-й итоговой науч.-практ. конф. по использованию НИР в практике, 29 апр. 1978 г. / редкол.: В. Д. Билык, С. Ц. Зелинский, В. А. Ермольев [та ін.]. – Винница, 1978. – 51 с.
40. Тезисы 8-й объединенной научной конференции изобретателей и рационализаторов, посвященная памяти Н. И. Пирогова, 20 янв. 1982 г. / общ. ред.: В. Д. Билык, С. А. Марковский. – Винница, 1978. – 20 с.*

1980

41. Билык В. Д. Рацпредложения, рекомендованные в практику / В. Д. Билык. – Винница, 1980. – 12 с.*
42. Диагностика, профилактика и лечение фебрильных судорог у детей : (метод. рек.) / Винниц. гос. мед. ин-т им. Н. И. Пирогова ; сост.: Н. Б. Царюк, В. Д. Билык, Н. В. Рудковская [та ін.]. – Винница, 1980. – 20 с.
43. Рекомендации по организации внутривузовского контроля качества подготовки специалистов в медицинском институте / В. Д. Билык, Д. Г. Девятка, Б. А. Зелинский, В. С. Компанец. – Винница, 1980. – 112 с.*

1981

44. Актуальные вопросы хирургии детского возраста : тез. докл. Всесоюз. науч. студенч. конф., посвящ. памяти Н. И. Пирогова, 21–25 апр. 1981 г. / ред. В. Д. Билык. – Винница, 1981. – 229 с.

45. Билык В. Д. О своеобразном варианте мигренозных пароксизмов / В. Д. Билык, Я. В. Пишель, Л. А. Кадырова // Неврология и психиатрия : респ. межвед. сб. – Киев, 1981. – Вып. 10. – С. 12–14.
46. Билык В. Д. Основные итоги научно-исследовательской работы и подготовки научных кадров в 1980 г. / В. Д. Билык, С. А. Марковский // Тез. 5-й итоговой науч. конф. по использованию НИР в практике, 21 апр. 1981 г. / под ред. В. Д. Билыка. – Винница, 1981. – С. 3.
47. Изменение реологических свойств крови при тяжелых интоксикациях и методы их коррекции : метод. рек. / сост. И. И. Мишук, А. И. Трещинский, В. Н. Носолюк ; отв. за вып. В. Д. Билык. – Винница, 1981. – 22 с.
48. Лечение и профилактика невритов лицевого нерва и их последствий : метод. рек. / Винниц. мед. ин-т им. Н. И. Пирогова ; сост.: П. М. Альперович, В. Д. Билык, А. Г. Корнейчук. – Винница, 1981. – 14 с.*
49. План работы Винницкого медицинского института им. Н. И. Пирогова на 1981–1982 учебный год / под общ. ред. В. Д. Билыка. – Винница : Немиров. район. тип., 1981. – 90 с.*
50. Тезисы 8-й объединенной научной конференции изобретателей и рационализаторов, посвящ. памяти Н. И. Пирогова, (20 янв. 1982 г.) / под общ. ред. В. Д. Билыка. – Винница, 1981. – 19 с.

1982

51. Альперович П. М. Клинико-эпидемиологическая характеристика эпидемического (летаргического)

энцефалита / П. М. Альперович, В. Д. Билык // Клиническая медицина. – 1982. – Т. 60, № 10. – С. 50–54.

52. Лечебное действие минеральных радоново-углекислых вод курорта Хмельник при вертеброгенных заболеваниях нервной системы / В. Д. Билык, А. Г. Корнейчук, В. И. Бурля [та ін.] // Тезисы 6-й итоговой конф. по использованию НИР в практике, 28 апр. 1982 г. – Винница, 1982. – С. 16.
53. Рекомендации по использованию технических средств с целью эффективной профилактики воздействия пестицидов на организм человека : по материалам авторских предложений : для врачей фак. усовершенствования / Винниц. гос. мед. ин-т им. Н. И. Пирогова, Винниц. гос. политехн. ин-т ; ред. В. Д. Билык ; сост.: Б. Ф. Мазорчук, Н. А. Филинюк. – Винница, 1982. – 19 с. : ил.*
54. Тезисы 6-й итоговой науч.-практ. конф. по использованию НИР в практике, 29 апр. 1982 г. / под общ. ред. В. Д. Билыка, С. А. Марковского. – Винница, 1982. – 44 с.

1983

55. Билык В. Д. Клиническая вариабельность синдрома сосудистого паркинсонизма в зависимости от пораженного сосудистого бассейна / В. Д. Билык, С. П. Московко // Тез. докл. Пленума правления Всесоюз. науч. о-ва невропатологов и психиатров. – Москва, 1983. – Т. 1. – С. 20–22.*
56. Катамнез больных вертеброгенными неврологическими синдромами, леченных радоново-углекислыми водами курорта Хмельник / В. Д. Билык, А. Г. Корнейчук,

А. И. Демчук // I Объед. науч. мед.-техн. конф. : тез. докл., 28–29 дек. 1983 г. – Винница. – С. 30.

57. Заслуги Н. И. Пирогова в создании и развитии материально-технической базы высшего медицинского образования / В. Д. Билык, П. А. Кланца, К. И. Кульчицкий, Г. С. Собчук // Клин. хирургия. – 1983. – № 3. – С. 55–57.

1984

58. Внутрочерепные кровоизлияния у больных хроническим алкоголизмом / П. М. Альперович, В. Д. Билык, В. И. Бурля [та ін.] // Клин. медицина. – 1984. – № 9. – С. 40–43 ; VII Съезд невропатологов и психиатров УССР : тез. докл. – Винница, 1984. – Ч. 1. – С. 110–111.*
59. Билык В. Д. Н. И. Пирогов о подготовке научно-педагогических кадров / В. Д. Билык, П. А. Кланца, Г. С. Собчук // II Объед. науч. мед.-техн. конф. (Винница, 23–24 окт. 1984 г.) : тез. докл. – Винница, 1984. – С. 6–7.
60. Клинические особенности депрессивных состояний у больных алкоголизмом и их терапия : метод. рек. / Винниц. гос. мед. ин-т им. Н. И. Пирогова ; сост. Н. С. Марковская ; отв. исполн. В. Д. Билык. – Винница, 1984. – 12 с.
61. Московко С. П. Зрительные вызванные потенциалы у больных сосудистым паркинсонизмом / С. П. Московко, В. Д. Билык // Сосудистые заболевания головного мозга. – Харьков, 1984. – С. 57–58.*

62. Основные положения организации научно-исследовательской работы студентов Винницкого ордена «Знак Почета» медицинского института им. Н. И. Пирогова / под общ. ред. В. Д. Билыка ; Винниц. гос. мед. ин-т им. Н. И. Пирогова. – Винница, 1984. – 27 [29] с.
63. Энцефалиты при острых инфекционных экзантемах у детей / В. Д. Билык, П. М. Альперович, М. З. Костовецкий [та ін.] // VII Съезд невропатологов и психиатров УССР : тез. докл. – Винница, 1984. – Ч. 2. – С. 155–156.

1985

64. III Объединенная научная медико-техническая конференция : к 175-летию со дня рождения Н. И. Пирогова : тез. докл., 22–23 нояб. 1985 г. / ред.: В. Г. Базаров, В. Д. Билык, С. А. Марковский. – Винница, 1985. – 84 с.
65. О приоритетах Н. И. Пирогова / В. Д. Билык, В. С. Компанец, В. М. Волков, Е. М. Недоризанюк // Воен.-мед. журн. – 1985. – № 11. – С. 66–68.

1987

66. Альперович П. М. Спастическая кривошея (клиника, этиология, патогенез) / П. М. Альперович, В. Д. Билык // Журн. неврологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1987. – № 5. – С. 697–703.

1988

67. Билык В. Д. Дифференциальная диагностика и терапия тремора : информ. письмо / В. Д. Билык, С. П. Московко. – Винница, 1988. – 3 с.*

68. Билык В. Д. Дифференциальная диагностика и терапия тремора при сосудистой патологии головного мозга : метод. рек. / В. Д. Билык, С. П. Московко. – Винница, 1988 – 13 с.

1989

69. Конституциональная характеристика и реабилитация активационной радонотерапией с неврологическими проявлениями : (метод. рек.) / сост.: В. Г. Берко, В. Д. Билык, Б. И. Коган [та ін.]. – Винница, 1989. – 15 с.

1990

70. Морфологические аспекты сосудистой деменции / В. Д. Билык, Е. Ф. Панина, С. П. Московко, Т. И. Петрова // Неврология и психиатрия : респ. межвед. сб. – Киев, 1990. – Вып. 19. – С. 102–104.

1994

71. Білик В. Д. Основні напрямки діяльності кафедри нервових хвороб з курсом нейрохірургії та кафедри неврології факультету удосконалення лікарів / В. Д. Білик, А. Г. Корнійчук // Вінниц. держ. мед. ун-т ім. М. І. Пирогова : матеріали з історії ун-ту / ред. В. М. Мороз. – Вінниця, 1994. – С. 167–171.
72. Білик В. Д. Треморграфія у хворих на паркінсонізм / В. Д. Білик // Вінниц. держ. мед. ун-т ім. М. І. Пирогова : матеріали з наук. роботи співробітників ун-ту / під ред. В. М. Мороза. – Вінниця, 1994. – С. 51.

1996

73. Методичні розробки для викладачів до практичних занять з неврології / під ред. В. Д. Білика ; Вінниц. держ. мед. ін-т ім. М. І. Пирогова. – Вінниця, 1996. – 52 с.

74. Білик В. Д. Діагностичні можливості комп'ютерної системи підтримки прийняття рішень при спостереженні за хворими з епілептичними припадками / В. Д. Білик, І. Й. Хаїмзон, О. В. Курляндчиков // Вісн. Вінниц. держ. мед. ун-ту. – 1997. – Т. 1, № 2. – С. 58–59.
75. Білик В. Д. До питання про семіологічну класифікацію екстрапірамідних гіперкінезів / В. Д. Білик // Актуал. питання неврології, психіатрії та наркології : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Вінниц. психоневрол. лікарні ім. О. І. Ющенко (11–13 верес. 1997 р.) / ред. В. Д. Білик. – Вінниця, 1997. – С. 31–33.
76. Білик В. Д. Основні напрямки наукової діяльності співробітників неврологічних кафедр Вінницького державного медичного університету ім. М. І. Пирогова та практичних лікарів невропатологів і нейрохірургів Вінницької психоневрологічної лікарні ім. О. І. Ющенко / В. Д. Білик // Актуал. питання неврології, психіатрії та наркології : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Вінниц. психоневрол. лікарні ім. О. І. Ющенко (11–13 верес. 1997 р.) / ред. В. Д. Білик. – Вінниця, 1997. – С. 17–23.
77. Білик В. Д. Формалізація історії хвороби при епілептичних припадках у рамках нової версії системи MEDDOSC / В. Д. Білик, О. В. Курляндчиков // Актуал. питання неврології, психіатрії та наркології : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Вінниц. психоневрол. лікарні ім. О. І. Ющенко

(11–13 верес. 1997 р.) / ред. В. Д. Білик. – Вінниця, 1997. – С. 33–35.

2001

78. Білик В. Д. Альперович Павло Маркович / В. Д. Білик // Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2001. – Т. 1: А. – С. 416 : портр. – Бібліогр. в кінці ст.
79. Методика обстеження та написання історії хвороби неврологічного хворого : посіб. для студентів та лікарів-інтернів з курації хворих / Вінниц. держ. мед. ун-т ім. М. І. Пирогова ; уклад.: Я. І. Пшук, Н. Г. Пшук ; під заг. ред. В. Д. Білика. – Вінниця, 2001. – 93 с.
80. Смолко Д. Г. Особливості клінічної картини нейролептичного паркінсонізму / Д. Г. Смолко, В. Д. Білик // Вісн. Вінниц. держ. мед. ун-ту. – 2001. – Т. 5, № 2. – С. 520–522 : табл.

2004

81. Мороз В. М. Інтегративна функція мозочка, базальних гангліїв і моторної кори в програмуванні та регуляції рухів : [монографія] / В. М. Мороз ; рец.: В. Д. Білик, В. М. Казаков ; Вінниц. нац. мед. ун-т ім. М. І. Пирогова. – Вінниця ; Київ, 2004. – 210 с. : іл.

2006

82. Інтенсивна терапія невідкладних станів / І. Ю. Андрієвський, В. Д. Білик, Г. В. Бевз [та ін.] ; ред. І. І. Міщук. – Вінниця : Логос, 2006. – 277 с.

Публікації в газетній періодиці

1. Білик В. Вчений, педагог, громадянин : до 175-річчя з дня народж. М. І. Пирогова / В. Білик, В. Компанець, О. Недорізанюк // Молодий медик. – 1985. – 22 листоп. (№ 36). – С. 1 : фот.
2. Білик В. Джерело наснаги : [про здобутки Вінниц. держ. мед. ін-ту] / В. Білик // Вінниц. правда. – 1981. – 23 лют. (№ 44). – С. 2.
3. Білик В. Дорогою звитяги : [про історію, здобутки й досягнення Вінниц. держ. мед. ін-ту] / В. Білик // Вінниц. правда. – 1984. – 14 жовт. (№ 237). – С. 2.
4. Білик В. Знаменна дата : [до 50-річчя Вінниц. держ. мед. ін-ту] / В. Білик // Молодий медик. – 1984. – 14 верес. (№ 27). – С. 1.
5. Білик В. Знаменна подія : [Вінниц. держ. мед. ін-ту надано статус ун-ту] / В. Білик // Молодий медик. – 1994. – 29 черв. (№ 4). – С. 2.
6. Білик В. Зрослі завдання вищої школи : [про здобутки й проблеми підготовки мед. кадрів у Вінниц. мед. ін-ті] / В. Білик // Молодий медик. – 1974. – 8 трав. (№ 18). – С. 1.
7. Білик В. І медики, і винахідники : [про наук. здобутки науковців Вінниц. держ. мед. ін-ту] / В. Білик // Вінниц. правда. – 1985. – 31 груд. (№ 300). – С. 3.
8. Білик В. Йти в ногу з життям : [про кадр. політику у Вінниц. мед. ін-ті] / В. Білик, С. Псюк // Молодий медик. – 1983. – 14 жовт. (№ 33). – С. 1.

9. В ім'я здоров'я громади і трудівника : з сесії обл. ради народних депутатів // Вінниц. правда. – 1986. – 21 черв. (№ 142). – С. 2. – Із змісту: виступ В. Д. Білика на сесії Вінниц. обл. Ради, присвяч. проблемі попередження пияцтва серед молоді.
10. Билык В. Меридианы международных связей : [про навчання інозем. студентів у Вінниц. мед. ін-ті] / В. Билык // Молодий медик. – 1981. – 30 жовт. (№ 35). – С. 1 : фот.
11. Білик В. Професія за покликанням : [інформ. для абітурієнтів Вінниц. мед. ін-ту] / В. Білик // Молодий медик. – 1976. – 4 черв. (№ 21/22). – С. 1.
12. Білик В. Славне покликання медика : [про підгот. майбут. лікарів у Вінниц. держ. мед. ін-ті] / В. Білик // Вінниц. правда. – 1981. – 8 трав. (№ 106). – С. 2.
13. Білик В. Спадкоємці Пирогова : [до 50-річчя Вінниц. держ. мед. ін-ту] / В. Білик // Радян. освіта. – 1984. – 12 жовт. (№ 82). – С. 2.
14. Білик В. Найбільш гуманна професія : [інформ. для абітурієнтів Вінниц. мед. ін-ту] / В. Білик // Молодий медик. – 1980. – 6 черв. (№ 21/22). – С. 1.
15. Білик В. Найблагодніша професія : [інформ. для абітурієнтів Вінниц. мед. ін-ту] / В. Білик // Молодий медик. – 1981. – 5 черв. (№ 21/22). – С. 1; Молодий медик. – 1982. – 18 черв. (№ 23/24). – С. 1.
16. Білик В. Черговий семінар ВООЗ : [про пересув. вист.-семінар Всесвіт. орг. охорони здоров'я у Вінниц. обл. психоневрол. лікарні ім. акад. О. І. Ющенко] / В. Білик // Молодий медик. – 1970. – 18 верес.*

17. Білик В. Шлях до праці і творчості : [про підгот. лікарів у Вінниц. держ. мед. ін-ті ім. М. І. Пирогова] / В. Білик // Вінниц. правда. – 1974. – 28 листоп. (№ 278). – С. 2.
18. Білик В. Черговий семінар ВООЗ [на базі Вінниц. обл. психоневрол. лікарні ім. О. І. Ющенка] / В. Білик // Молодий медик. – 1970. – 18 верес.
19. Білик В. Ювілейна весна вченого. Професору П. М. Альперовичу – 60 років / В. Білик // Молодий медик. – 1968. – 17 трав. (№ 19).
20. Білик В. Д. Aliis inserviendo consumidor : [про ректора ВДМУ ім. М. І. Пирогова В. М. Мороза] / В. Д. Білик // Молодий медик. – 2002. – Січ. (№ 17). – С. 7.
21. Білик В. Д. Великий вчений і громадянин / В. Д. Білик // Радян. шк. – 1980. – 25 листоп.
22. Білик В. Д. Досягнення медиків : [про здобутки науковців Вінниц. держ. мед. ін-ту] / В. Д. Білик // Вінниц. правда. – 1982. – 18 квіт. (№ 92). – С. 3.
23. Білик В. Д. З поглядом у завтрашній день : [ректор Вінниц. мед. ін-ту В. Д. Білик про досягнення колективу] / В. Д. Білик // Молодий медик. – 1981. – 20 лют. (№ 7). – С. 1.
24. Білик В. Д. На старт виходять медики : [бесіда з В. Д. Біликом, ректором Вінниц. держ. мед. ін-ту ім. М. І. Пирогова про спорт.-оздоров. роботу в ін-ті та залучення студентів до занять фізкультурою і спортом] / В. Д. Білик ; розмову вів К. Романенко // Молодь України. – 1981. – 8 груд. (№ 234). – С. 4.

25. Білик В. Д. Учений, педагог, громадянин : [до 175-річчя від дня народж. М. І. Пирогова] / В. Д. Білик, В. С. Компанець, О. М. Недорізанюк // Молодий медик. – 1985. – 22 листоп.
26. Білик В. Д. Як вчити лікаря? : [бесіда з В. Д. Біликом, ректором Вінниц. держ. мед. ін-ту ім. М. І. Пирогова про перебудову навч. процесу в ін-ті] / В. Д. Білик ; кор. В. Паламарчук // Робітн. газ. – 1987. – 1 верес. – С. 1.*
27. Петров Б. Д. Нове в медицині : [бесіда з науковцями Б. Д. Петровим, Ю. П. Лисициним, В. Д. Біликом під час виїз. засідання Президії Всесоюз. наук. т-ва істориків медицини і викл. курсу історії медицини] / Б. Д. Петров, Ю. П. Лисицин, В. Д. Білик // Вінниц. правда. – 1987. – 26 трав. (№ 120). – С. 3.

ПРО ВАСИЛЯ ДАНИЛОВИЧА БІЛИКА

1. Архів ВНМУ ім. М. І. Пирогова, спр. № 3075, 155 арк.
2. Барський М. Вечір пам'яті почесного громадянина Вінниці Василя Білика : [у Вінниц. центрі профтехосвіти технологій і дизайну] / М. Барський // Вінниц. газ. – 2013. – 8 лют. (№ 13). – С. 12 : фот.
3. Бендерський П. І хвороба відступила : [про В. Д. Білика, доц. каф. нерв. хвороб Вінниц. мед. ін-ту] / П. Бендерський // Молодий медик. – 1969. – 23 трав. (№ 20). – С. 1.
4. Білик В. Д. «Вірю, що попереду краще життя...» : [бесіда з зав. каф. нерв. хвороб Вінниц. держ. мед. ін-ту В. Д. Біликом] / В. Д. Білик ; [кор.] Н. Федорченко // Вінниц. газ. – 1998. – 15 верес. (№ 109). – С. 2 : фот.

5. Білик Василь Данилович : [портр., біогр.] // Народний музей Почесних громадян м. Вінниця: Музею – 25 : комплект з 29 портр., стислі біогр. відом. / Вінниц. центр проф.-техн. освіти технологій та дизайну. – Вінниця, [2010].*
6. Білик Василь Данилович : [коротка біогр. довідка] // Молодий медик. – 1973. – 8 черв. (№ 22). – С. 1.
7. Білик Василь Данилович (14.01.1923 – 12.02.2006) // Независимый курьер. – 2011. – 4 трав. (№ 18) – С. 26 : фот.
8. Білик Василь Данилович : до 100-річчя від дня народження // Молодий медик. – 2023. – № 1 (Січ.). – С. 14 : фот.
9. Вінницька область // Історія хірургії дитячого віку України : навч. посіб. для лікарів-інтернів. – Тернопіль, 2012. – Згадується В. Д. Білик. С. 224.
10. Вінниччина простилася зі своїм почесним громадянином – Біликом Василем Даниловичем // Вінниччина. – 2006. – 21 лют. (№ 32). – С. 1 : фот.
11. Головащенко О. Проведемо паралелі... : [про В. Д. Білика, проф. Вінниц. мед. ун-ту, почес. громадянина міста] / О. Головащенко // Вінниц. газ. – 2004. – 16 листоп. – С. 4.
12. Голяченко О. Василь Білик / О. Голяченко // Лікарі Вінниччини / О. Голяченко. – Тернопіль, 1999. – С. 60–63 : фот.
13. За покликом розуму і серця : [про В. Д. Білика] // Вінниця – місто послідовників М. І. Пирогова :

- монографія / О. А. Юрчишина [та ін.]. – Вінниця, 2020. – С. 388–395 : фот. – Бібліогр. в кінці ст.
14. Листопад М. За все в одвіті : [до 60-річчя від дня народж. В. Д. Білика] / М. Листопад // Комсомол. плем'я. – 1983. – 13 січ. (№ 6). – С. 2.
 15. Мої літа – моє багатство : Василю Даниловичу Білику – 80 // Медицина Вінниччини. – 2003. – Січ. (№ 1). – С. 3.
 16. Непейвода Ю. 26 почетных винницьких комиссаров : [у т. ч. про В. Д. Білика, почес. громадянина м. Вінниця] // Здоров'я. Події. Час. – 2008. – 12 берез. (№ 11). – С. 10.
 17. Подільський Е. Дорога під чистими зорями : худож.-публіцист. нарис / Е. Подільський. – Вінниця : Держ. картогр. ф-ка, 2008. – 156 с. : фот. – Про В. Д. Білика. С. 30, 77–78, 80, 100, 111–112, 118–119.
 18. Почесні громадяни нашого міста : [у т. ч. про В. Д. Білика] // Вінниц. газ. – 2012. – 7 верес. (№ 69). – С. 4 : фот.
 19. Про присудження Державних премій Української РСР в галузі науки і техніки 1983 року : постанова ЦК КПУ і Ради міністрів УРСР : [групі вчених за відновлення музею-садиби М. І. Пирогова, в т. ч. Білику В. Д.] // Радян. Україна. – 1983. – 25 груд. ; Молодий медик. – 1983. – 30 груд. (№ 44). – С. 1.
 20. Професору Білику В. Д. – 70 років // Молодий медик. – 1993. – 11 січ. (№ 1). – С. 1.

21. Процек О. Г. Білик Василь Данилович / О. Г. Процек // Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2 : Б – Біо. – С. 787 : портр. – Бібліогр. в кінці ст.
22. Прощання з ректором: Вінниця поховала свого почесного громадянина Василя Даниловича Білика // Молодий медик. – 2006. – Січ. (№ 1). – С. 2 : фот.
23. Ректори ВНМУ ім. М. І. Пирогова: погляд крізь час (1930–2016) : біобібліогр. покажч. / уклад. О. А. Юрчишина ; ред. Н. М. Кравчук. – Вінниця, 2016. – 60 с. – Про В. Д. Білика. С. 50–53. – Електрон. версія. – Режим доступу: <https://bit.ly/2uLcTr2>.
24. Смольський Л. П. Вуз руками його ректорів : [в т. ч. про В. Д. Білика] / Л. П. Смольський // Молодий медик. – 2003. – Черв. (№ 22). – С. 3.
25. Створення Музею медицини Української РСР, відновлення Музею-садиби М. І. Пирогова, використання їх для широкої пропаганди досягнень вітчизняної медичної науки і практики охорони здоров'я [Електронний ресурс] : Постанова ЦК КПУ і Ради міністрів УРСР від 13 груд. 1983 р. № 502 // Комітет з держ. премій України в галузі науки і техніки : [вебсайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2P2SXqG> (дата звернення: 18.02.2020), вільний. – Назва з екрана.
26. Сто років медичної науки: що відомо про людей, які очолювали медуніверситет у Вінниці з 1921 року до наших днів : [у т. ч. про В. Д. Білика] [Електронний ресурс] // Деро.Вінниця : [вебсайт газ.]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/3Xm64Eu> (дата звернення: 07.01.2023), вільний. – Назва з екрана.

27. Федорченко Н. За покликанням розуму і серця : [про В. Д. Білика] / Н. Федорченко // Вінницький альбом. 1998 : літ.-худож. та іст.-краєзн. альм. – Вінниця, 1999. – С. 268–270.
28. Шейко В. Справжня людина : [нарис про лікаря В. Д. Білика] / В. Шейко // Молодий медик. – 1962. – 31 груд. (№ 42/43). – С. 4.
29. Шпаковська Ю. «В ньому поєднувались велич і простота...» : [у Вінниц. нац. мед. ун-ті ім. М. І. Пирогова відкрито мемор. дошку В. Д. Білику] / Ю. Шпаковська // Вінниччина. – 2015. – 24 черв. (№ 49). – С. 4.

Зміст

Від укладача.....	3
«Щоб більше доброго, вічного зробити для людей...»	6
Основні дати життя і наукової діяльності.....	17
Знаковий та успішний ректор <i>Спогади професора Бориса Афанасійовича</i>	19
Залишити пам'ять. <i>Спогади Василя Даниловича Білика</i>	23
Передмова.....	23
Моя мала Батьківщина.....	24
Родовід.....	26
Дитинство, шкільні роки, перший студентський рік.....	41
Друга світова війна.....	75
Щасливі миттєвості життя.....	87
Поезії Василя Білика.....	88
Науково-педагогічна діяльність В. Д. Білика у світлинах.....	94
Праці Василя Даниловича Білика.....	99
Автореферати, дисертації.....	99
Наукові публікації.....	99
Публікації в газетній періодиці	114
Про Василя Даниловича Білика.....	117

Для нотаток

